

SİVAS'IN MARUZ KALDIĞI SALDIRI VE İŞGALLER (1232-1402)
ATTACKS AND INVADES WHICH SIVAS HAD EXPOSED (1232-1402)

HASAN GEYİKOĞLU

Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Assist. Prof. Dr., Ataturk University, Faculty of Letters, Department of History

hasan.geyikoglu@atauni.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7071-6184

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-61, Ocak-January 2018 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 10.11.2017
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 22.12.2017
Sayfa-*Pages* : 243-268
DOI- : <http://dx.doi.org/>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by iThenticate.

SİVAS'IN MARUZ KALDIĞI SALDIRI VE İŞGALLER (1232-1402)
ATTACKS AND INVADES WHICH SIVAS HAD EXPOSED (1232-1402)

HASAN GEYİKOĞLU

Öz

Sivas, İç Anadolu Bölgesi'nin kuzey-doğusunda yer alan tarihi bir şehirdir. Üzerinde bulunduğu coğrafi mevkii ve anayollar dolayısıyla stratejik, siyasi, ticari bakımlardan büyük öneme sahip olmuştur. Bu özellikleri nedeniyle birçok dış güç Sivas'a sahip olmak istemiştir. Bu amaçla Sivas birçok defa saldırıya maruz kalmış ve işgale uğramıştır. Makalemize konu olan dönemde (1232-1402) Moğollar, Memlûklular ve Timur tarafından saldırılara maruz kalmış, işgal edilmiş, yağma ve tahribe uğramıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivas, Selçuklular, Danişmendliler, Moğollar, Kadı Burhaneddin Ahmed, Timur.

Abstract

Sivas is a historical city located in the northeast of the central Anatolian region. Due to its geographical location and its proximity to main routes, Sivas has been a city of great strategic, political and commercial importance, which has also always whetted the appetite of foreign powers. Thus, Sivas underwent many attacks and invasions. This article takes as its subject the period between 1232-1402 when Sivas was attacked, occupied and looted by Moghuls, Mamelukes and Timurids.

Key Words: Sivas, Seljukids, Danishmendids, Moghuls, Kadı Burhaneddin Ahmed, Tamerian.

Giriş

Orta Anadolu'nun kuzey-doğusunda yer alan Sivas, Orta Çağ Türkiye'sinin önemli şehirlerinden biridir. Sivas, Kızılırmak vadisinin kuzey kenarında, nehrin sağ (kuzey) kıyısına yaklaşık 2 km. mesafede yer almaktadır. Şehir, deniz seviyesinden 1.275 m. yükseklikte bulunur.¹

Sivas'ın coğrafi vaziyeti ve mevki şartları, burada yerleşmeyi cezbe ve tesbit edici rol oynanmış, şehir teşekkülünü kolaylaştırmış olmalıdır. Tabiatıyla şehir, Kızılırmak'ın taşkın ovasında kabaran suların istilasına açık bir yere değil, bu istiladan korunmuş daha yüksek ve meyilli bir zemin üzerinde, bir iç-kale tesisine uygun bir mevkide kurulmuştur. Şehir, her şeyden önce, doğu-batı, kuzey-güney yönlerinde uzanan önemli yolların düğüm noktasında başlıca konak yerini teşkil ediyordu. Bu özelliğin bir sonucu olarak Sivas, eskiden beri önemli bir ticaret merkezi olmuştur.²

Sivas'ın ilk olarak ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu, ilk kuruluş yeri ve tarihi tam olarak bilinmemektedir. Bununla beraber ilk inşa ve yerleşme yerinin, bugünkü

¹ Besim Darkot, "Sivas", *İA*, c. X, s.569-570; Mustafa Demir, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri*, Sakarya Kitabevi yayını, Sakarya 2005, s. 5-7; Ömer Demirel, "Sivas", *DİA*, c. XXXVII, s. 278.

² Darkot, "Sivas", s. 569-570; Demir, *Sivas Şehri*, s. 6; Demirel, "Sivas", s. 278.

şehir merkezinde üzerinde Dört Eylül Parkı bulunan tepecik olduğu belirtilir. Daha sonra şehir bu tepeciğin eteklerinde ve etrafında yayılarak genişlemiştir.³

Sivas'ın Romalılardan önce mevcut olduğu belirtilmektedir.⁴ Sivas şehrinin bilinen en eski adı Sebasteia'dır. Sebasteia adı Romalılar döneminde ortaya çıkmıştır.⁵

Sivas'ın Roma İmparatorluğu hâkimiyetinden önceki tarihi hakkında çok az bilgiye sahibiz. Sivas ve çevresi, milattan önceki asırlarda Asurluların, Perslerin, Pontus krallarının, Kapadokya krallarının hâkimiyeti altında kalmıştır. Bundan sonra Romalıların hâkimiyetine giren Sivas, yeni baştan inşa edilmiştir.⁶

Sivas, Romalılarla Sasaniler (M.S. 226-652) arasında zaman zaman el değiştirdi. Sonraki yıllarda kısa devreler zarfında mahallî prenslerin hâkimiyeti altında kaldı.⁷

M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla, bütün Anadolu ile birlikte Sivas şehri de Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu yönetimine geçti.⁸

Sivas, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu zamanında önemini muhafaza etti. İmparator I. Iustinianos (527-565) şehri yeni surlarla tahkim ederek eyalet merkezi yaptı.⁹

Araplar, Anadolu'ya sık sık seferler düzenlediler. Malatya ve Sivas şehirleri, Müslümanlar ile Bizans arasında sık sık el değiştirdi. Bu hücumlar sırasında şehirler ve kaleler zarar gördü.¹⁰ Arapların Anadolu'da ele geçirdikleri yerlerdeki hâkimiyetleri kısa sürdü ve onların çekilmesinden sonra buralar tekrar Bizans hâkimiyetine girdi.

Selçukluların Doğu Anadolu'ya düzenledikleri akınlar ve savaşlar nedeniyle, buralarda yaşayan Ermeniler, şehirlerini, kalelerini ve topraklarını Bizans'a terk ederek Orta Anadolu'ya göçtüler.¹¹

³ Demirel, "Sivas", s. 278. Şehrin tarihte ilk kurulduğu yerin bugünkü Sivas'ın 16 km doğusunda Kızıl Gavras köyünün yerinde olduğu görüşü kabul görmemiştir (Darkot, "Sivas", s. 570; Demir, *Sivas Şehri*, s. 7, 11).

⁴ Darkot, "Sivas", s. 570; Demir, *Sivas Şehri*, s. 1, 11.

⁵ İlk Çağ'da Kapadokya'ya kadar olan bölgelere hâkim olan Pontus krallarından Polemon'un karısı Pythodoris, şehri imar ederek, Roma imparatoru Augustus'a bağlılık nişanesi olarak Sebasteia adını vermiştir (M.Ö. I. yüzyıl ilk çeyreği). "Sebast" kelimesi, eski Yunan dilinde "Augustus şehri" anlamına gelir. Kelime daha sonra Sebastos; Selçuklular devrinde Sevaste, Sivaste, Sivasos; Anadolu Selçukluları döneminde ise Sivas şekline dönüşmüştür (Darkot, "Sivas", s. 570; Bilge Umar, Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İstanbul 1999 (2. bs.), s. 715-716; Demir, *Sivas Şehri*, s. 3-5; Mehmet Tezcan, "XI. Yy. Başlarında Ermenilerin Doğu Roma Tarafından Bölgeye Göçürülmesi ve Selçuklu Fethi Döneminde Sivas", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri (29 Eylül-01 Ekim 2005)*, Sivas 2006, s. 121; Demirel, "Sivas", s. 278.

⁶ Demir, *Sivas Şehri*, s. 12 vd.; Demirel, "Sivas", s. 278.

⁷ Darkot, "Sivas", s. 570; Demirel, "Sivas", s. 278.

⁸ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, trc. Fikret İşıltan, TTK yay., Ankara 1981, s. 49; Darkot, "Sivas", s. 570; Işın Demirkent, "Bizans", *DİA*, c. VI, s. 232; Demir, *Sivas Şehri*, s. 13.

⁹ W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş, MEB yay., İstanbul 1960, s. 361; Darkot, "Sivas", s. 570; Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, c. I, Ankara 1959, s. 308; Demir, *Sivas Şehri*, s. 151.

¹⁰ Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri, I, Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944, s. 19 vd.; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 155-156, 207, 212, 221, 258; Darkot, "Sivas", s. 570; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi: Selçuklular Dönemi*, TTK yay., Ankara 1993 (2. bs.), s. 36; Şahin Uçar, *Anadolu'da İslam-Bizans Mücadelesi*, İşaret yayınları, İstanbul 1990, s. 72-76, 77, 96-97, 105, 121; Demir, *Sivas Şehri*, s. 13 vd.; Demirel, "Sivas", s. 278.

¹¹ Bizans yönetimi, imparator II. Basileios (976-1025) zamanında ve sonraki yıllarda Ermenileri Sivas ve çevresine yerleştirdi. Vaspuragan (Van Gölü çevresi) Ermeni prensi Johan Senekerim, kardeşi ve halefleri, Selçuklu fetihlerine kadar Sivas şehri ile çevresindeki kasaba ve kalelerde yan özerk bir yönetim kurdular (Suryani Mihail, *Suryani Patrik Mihail'in Vakainamesi, İkinci Kısım (1042-1195)*, Türkçe'ye çev. Hrnt D. Andreasyan, Ankara 1944, TTK Ktp.

1045 yılından itibaren Anadolu'ya Oğuz/Türkmen ve Selçuklu akınları başladı. Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in keşif, akın ve yağma amacıyla Anadolu'ya gönderdiği Samukh (Saltuk?), Amurkafr (Emir Kapar/Kebir), Kicacici (Kicacıç?) adlı emîrlerin sevk ve idaresindeki Türk kuvvetleri iç bölgelere girdiler. Samukh komutasındaki kuvvetler, 1059'da Sivas'a saldırdılar. Bu sıralarda Sivas'ta bulunan Ermeni prensleri Atom ve Apusahl, Sivas'ın güney-batısında yer alan Khavadanek (Develi) kalesine çekildiler. Çağdaş müellif Urfalı Mateos'un ifadesine göre, "bu adamlar [Selçuklu emîrleri ve askerleri], meşhur ve çok nüfusu Sivas şehri üzerine geldiler". [Bu sırada] "Sivas şehri surdan mahrumdu".¹²

Selçuklu kuvvetleri 4 Temmuz 1059 günü şehri dört bir taraftan kuşattılar. Şehrin korunaklı olmayışı Selçuklu askerlerinin işini kolaylaştırdı. Şehirdekiler teslim olmayınca, yapılan çarpışma ve mücadeleler sonunda Türkler kısa sürede şehre girmeyi başardılar; çok sayıda esir ve ganimet ele geçirdiler. Sivas'ta bir süre¹³ kaldıktan sonra, esirler ve ganimetlerle İran'a döndüler.¹⁴ Bu suretle Sivas, XI. yy başında ilk büyük tahribata maruz kaldı.

Türklerin Orta Anadolu'ya kadar uzanan akınları Malazgirt Savaşı'na kadar aralıklarla devam etti. Bizanslıların Anadolu şehirlerinde daha önce kurdukları savunma sistemleri, Türk akınlarının etkisiyle büyük ölçüde çökmüş oldu. Sivas kalesi de bu mücadeleler sırasında tahribe uğradı.¹⁵

Bizans İmparatoru X. Konstantinos Dukas (1059-1067), Selçuklu saldırılarına karşı Malatya, Sivas ve diğer şehirlerin sur ve kalelerinin tamir ve tahkim edilmesi için vali ve komutanlarına emirler gönderdi.¹⁶ 1068, 1069 yıllarında Türkmenlerin ve Selçuklu ordularının Sivas ve çevresine yönelik akınları devam etti. Bunlara karşı, Bizans'ın doğu orduları başkomutanı Nikephoros Botaniates, Sivas, Malatya, Divriği ve

gayrimatbu nüsha, s. 47; Rene Grousset, *Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi*, çev. Sosi Dolanoğlu, Aras Yayıncılık yay., İstanbul 2005, s. 536, 538-546, 567, 577, 580; Ernst Honigsmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, Türkçe trc. Fikret İşıltan, İstanbul 1970, s. 63, 171; Darkot, "Sivas", s. 570; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2003 (8. bs.), s. 120; Fahreddin Kırzioğlu, *Kars-Arpaçayı Boyları Eski Merkezi Anı Şehri Tarihi (1018-1236)*, Ankara 1982, s. 44-45; Demir, *Sivas Şehri*, s. 15-16; Tezcan, "XI. Yy. Başlarında Ermenilerin Doğu Roma Tarafından Bölgeye Göçürülmesi ...", s. 122 vd.; Demirel, "Sivas", s. 278).

¹² Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Türkçeye çev. Hrnt D. Andreaşyan, notlar: Edouard Dularuier - M. Halil Yınanç - çeviren, TTK yay., Ankara 1987 (2. bs.), s. 110, 111.

¹³ Urfalı Mateos, 8 gün (*Urfalı Mateos Vekayi-namesi*, s. 111; Yınanç, *Türkiye Tarihi, I, Anadolu'nun Fethi*, s. 54); M. A. Köymen, bir hafta ("Anadolu'nun Fethi", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 1961, Ankara 1962, s. 100); O. Turan, 10 gün (*Selçuklular Tarihi*, s. 153); A. Sevim, bir hafta (*Anadolu'nun Fethi*, s. 57); Konukçu, 3 gün ("Moğol Noyanları, Kayılar ve Sivas", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 29 Eylül - 01 Ekim 2005, Sivas 2006, s.52) kaldıklarını yazarlar

¹⁴ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi*, s. 110-111; Darkot, "Sivas", s. 570; Köymen, "Anadolu'nun Fethi", s. 100; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 18-19; a. mlf, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973, s. 4; a. mlf, "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", s. 199; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 56-57; Demir, *Sivas Şehri*, s. 16-17; Muharrem Kesik, "Danişmendliler Zamanında Sivas (1071-1175)", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 29 Eylül-01 Ekim 2005, Sivas 2006, (108-120), s. 108; Tezcan, "XI. Yy. Başlarında Ermenilerin ...", s. 131-132; Demirel, "Sivas", s. 278.

¹⁵ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 58; Demir, *Sivas Şehri*, s. 17.

¹⁶ Yınanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 61; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 57; Demir, *Sivas Şehri*, s. 17, 18.

diğer şehir ve kasabaların kalelerini tamir ve tahkim ettirdi.¹⁷ 1071 yılında Selçuklular'a karşı Doğu Anadolu seferine çıkan Bizans imparatoru Romanos Diogenes (1068-1071), ordusu ile Sivas'a geldi. Burada Sivaslı Rumların, "Türk saldırıları sırasında Ermeniler bize Türklerden daha fazla taşkınlık ve merhametsizlik yaptılar" diye şikâyetle bulunmaları üzerine imparator, Sivas şehrini tahrip ettirdi ve çok sayıda Ermeni'yi öldürttü; Sivas'taki Ermeni prenslerini şehirden sürdü.¹⁸

Sultan Alp Arslan, Malazgirt Savaşı'nda mağlup ettiği İmparator Romanos Diogenes'in ölüm haberini aldıktan (Ağustos 1072) sonra, savaşa katılan büyük emîrlere Anadolu içlerine yürümelerini, burada fethedecekleri yerlerin kendilerine ve evlâtlarına ait olacağını bildirdi. Bunun üzerine Selçuklu emîrleri Anadolu'da fetihlere giriştiler. Bu emîrlerden biri de Danişmend Gümüştekin Ahmed Gazi idi.¹⁹

Danişmend Ahmed Gazi, Sivas'a geldiğinde şehri harap bir halde buldu. Çünkü Türk akınları sırasındaki tahribattan sonra, son olarak İmparator Romanos Diogenes, Malazgirt'e gidişi sırasında burayı tahrip etmişti. Danişmend Gazi, fazla bir mukavemetle karşılaşmadan Sivas'ı ele geçirdi. Sonra Orta Anadolu'da Kayseri, Zamantı, Develi, Tokat, Niksar ve Amasya gibi şehirlere hâkim oldu. Bu bölgede Sivas merkezli Danişmendli Beyliği'ni kurdu (1085).²⁰

Danişmend Ahmed Gazi'nin torunu Melik Muhammed, Kayseri'yi kendine merkez yaptı. Sivas'ın idaresini, kendisine tâbi olarak kardeşi Nizameddin Yağlıbasan'a bıraktı. Melik Muhammed, vefatından (1142) önce, üç oğlundan Zünnun'u Danişmendli Beyliği'ne veliahd tayin etmişti. Yağlıbasan, yeğenlerinden ayrı hareket ederek Sivas Danişmendli Melikliği'ni kurdu (1143-1175).²¹

Türkiye Selçuklu sultanları I. Kılıç Arslan (1092-1107), I. Mes'ud (1116-1155) ve II. Kılıç Arslan (1156-1192), Anadolu'da siyâsî üstünlük ve hâkimiyeti ele almak için Danişmendlilerle devamlı mücadele halinde olmuşlardır. Bu mücadeleler sırasında

¹⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 20; Feridun Dirimtekin, "Selçukluların Anadolu'da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan İki Zafer", *Malazgirt Armağanı*, TTK yay., Ankara 1993 (2. bs), s. 234, 239; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 65; Demir, *Sivas Şehri*, s. 18.

¹⁸ *Urfalı Mateos Vekayi-namesi*, s. 141,166; Darkot, "Sivas" s. 570-571; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 177; a. mlf, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 24; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 76; Demir, *Sivas Şehri*, s. 19; Konukçu, "Moğol Noyanları, Kayılar ve Sivas", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 29 Eylül-01 Ekim 2005, Sivas 2006, s. 52; Tezcan, "XI. Yy. Başlarında Ermenilerin...", s. 133-134.

¹⁹ Reşidüddin, *Camiü't-Tevarih*, nşr. Ahmet Ateş, Ankara 1960, s. 38; Faruk Sümer-Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, Ankara 1988, s. 64; Suryani Mihail, *Suryani Patrik Mihail Vakainamesi, İkinci Kısım (1042-1195)*, s. 30, 31-32; Zahirüddin Nişaburî, *Selçukname*, Tahran 1332, s. 25; Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbar*, çev. Mürsel Öztürk, TTK yay., Ankara 2000, s. 13, 20; Münecimbaşı, *Cami'ü'd-Düvel*, c. II: *Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, trc. Ali Öngül, İzmir 2001, s. 143-144; Yınanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 58, 74; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.67; a. mlf, "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", s. 199-200; Tezcan, "XI. Yy. Başlarında Ermenilerin...", s. 137.

²⁰ Danişmend Gazi ve Danişmendliler hak. toplu bilgi için bkz: M. Halil Yınanç, "Danişmendliler", *İA*, c. III, s. 468-479; a. mlf, *Türkiye Tarihi*, I, s. 89-103; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 112-148 ve çeşitli yerler; Abdülkerim Özaydın, "Danişmend Gazi", *DİA*, c. VIII, s. 467-469; a. mlf, "Danişmendliler", *DİA*, c. VIII, s. 469-474; a. mlf, "Danişmendliler", *DGBİT*, VIII, İstanbul 1992, s. 121-140; Demir, *Sivas Şehri*, s. 20 vd.; Muharrem Kesik, *Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu'nun Fâtihleri*, İstanbul 2017, s. 48-154.

²¹ Özaydın, "Danişmendliler", *DGBİT*, VIII, s. 132-133; a. mlf, "Danişmendliler", *DİA*, VIII, s. 470; Demir, *Sivas Şehri*, s.30-34; Kesik, "Danişmendliler Zamanında Sivas (1071-1175)", s. 111; a. mlf, *Danişmendliler*, s. 111, 117, 120 vd.

Selçuklu sultanları Danişmendli merkezi Sivas'a da hücumlarda bulunmuşlar, bazen şehri geçici olarak ele geçirmişlerdir. Sonunda II. Kılıç Arslan, Kayseri-Sivas-Tokat şehirleri ve çevrelerini ele geçirerek buradaki Danişmendli hâkimiyetine son verdi (1175).²²

II. Kılıç Arslan'ın zapt ve ilhakından sonra I. Alaeddin Keykubad zamanındaki Moğol saldırısına (1232) kadar Sivas'a bir saldırı ve işgal olayı ile karşılaşmıyoruz.²³

1. Moğollar'ın Sivas'a İlk Saldırısı (1232)

Türkiye Selçuklu sultanı I. Alaeddin Keykubad, doğudan gelmekte olan Moğol tehlikesine karşı Konya, Kayseri ve Sivas gibi stratejik şehirlerin surlarını tamir, inşa ve tahkim ettirdi (615-621/1218-1224).²⁴

Büyük Moğol istilasının (1220-1223) durulmasından sonra, Harezmsah Celâleddin Mengüberdi, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da Harezmsahlar Devleti'nin devamı niteliğinde bir hükümet kurmuştu (1225-1231). Harezmsah Celâleddin, Yassıçimen savaşında (7-10 Ağustos 1230) I. Alâeddin Keykubad ve müttefiklerine yenildikten sonra gücünü tamamen kaybetti ve kendisini takip eden Moğol saldırılarıyla ortadan kalktı (1231)²⁵ Harezmîlerin siyasî ve askerî varlığının ortadan kalkması, Doğu Anadolu sınırlarında dolaşan Moğollara Anadolu'ya saldırmak için fırsat verecektir.

I. Alaeddin Keykubad devrinde (1220-1237) ilk defa Anadolu'ya giren Moğollar, Sivas'a kadar ilerleyerek şehrin sur dışındaki mahallelerini yağma ve tahrip etmişlerdir (1232). Çağdaş müellif İbn Bibi (öl. 1285'ten sonra), Moğolların bu ilk Anadolu akınına şöyle anlatıyor:

"629(1231-1232) yılında Curmagun/Çormagun Noyan emir ve komutasında Moğol ordusundan bir grup, İsfahanî Kervansarayı adıyla bilinen ve bu zamanda

²² Danişmendli- Türkiye Selçuklu mücadeleleri ve Selçuklular'ın Sivas'ı ilhakı hak. geniş bilgi için bkz.: Gregory Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, c. II, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK yay., Ankara 1987 (2. bs.), s. 418; Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbar*, s. 23; Darkot, "Sivas", s. 571; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı yay., İstanbul 2002 (2. bs.), s. 23-45; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.158-196, 197-236; a. mlf, "Kılıç Arslan II", *İA*, c. VI, s. 688-703; Abdulhaluk Çay, *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası: Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamukbeli (Myriokefalos) Zaferi (17 Eylül 1176)*, Ankara 1984, s. 40, 45; Faruk Sümer, "Mesud I", *DİA*, c. XXIX, s. 339-342; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 142, 144, 147, 148, 214-215; Abdülkerim Özeydin, "Kılıcarslan II", *DİA*, c. XXV, s. 399-403; Ali Üremiş, *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası*, Babil yay., Ankara 2005, s. 87-126; Demir, *Sivas Şehri*, s. 30-36; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK yay., Ankara 2003; a. mlf, *Danişmendliler(1085-1178)*, s. 77-80, 84-147; a. mlf, "Danişmendliler Zamanında Sivas (1071-1175)", s. 108-120.

²³ Demir, *Sivas Şehri*, s. 36-42.

²⁴ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâiyye*, c. I, s. 271-273; *Tarih-i Âl-i Selçuk der Anatoli [Anonim Selçukname]: Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi*, III, nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara 1952, met. s. 45, 46, trc. s. 29-30; İsmail Hakkı-Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, s. 131-132; Darkot, "Sivas", s. 571; İ. H. Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 151-155; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 332-333, 340; Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, TTK yay., Ankara 2003, s. 26, 88, 99; Demir, *Sivas Şehri*, s. 43.

²⁵ Geniş bilgi için bkz: Mükrimin Halil Yınanç, "Celâleddin Harzemşah", *İA*, c. III, s. 49-53; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, TTK yay., Ankara 1988 (2. bs.), s. 82-101; Aydın Taneri, "Celâleddin Harizmşah", *DİA*, c. VII, s. 248-250; a. mlf, *Celâlî'd-din Harizmşah ve Zamani*, Kültür Bak. Yay., Ankara 1977; Hasan Geyikoğlu, *Doğu Anadolu'da Harezmsahlar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erzurum 1992, s. 39-169.

*Kemaleddin Ahmed b. Rahat Ribatı adıyla tanınan, Sivas nahiyelerinde bulunan bir kervansarayına kadar saldırdılar. Çok sayıda insanı ve hayvanı öldürüp, esir aldılar. Ortalığı yıkıp yağmaladılar. Sultan [I. Alaeddin Keykubad] bu feci haberi duyunca endişe ve telaşa kapıldı. Hemen Emîr Kemaleddin Kamyar'a, tam teçhizatlı bir ordu ile yola çıkmasını; bu yangını söndürmesini, bu fitneyi durdurmasını emretti. Emîr Kemaleddin, o kadar askerle yola çıktı. Sivas'a vardığı zaman Moğol öncü kuvvetleri (karavul) geri dönmüşlerdi. İhtiyatlı davranarak, tuzak ve pusuları araştırmak için keşifler yaparak, Erzurum'a kadar gitti. Orada komutan olan Çaşnigir Mübarizeddin Çavlı ile meselenin halli ve işlerin seyri konusunda görüş alışverişinde bulununca, o, "Moğol ordusu geri döndüğüne göre onların peşinden giderek fitne ateşini uyandırmak gerekmez" cevabını verdi. Emîr Kemaleddin, birkaç gün orada kalarak, durumdan haberdar olmak için bölgelere ve çevrelere casuslar ve haberciler gönderdi. Onlar geri dönmünce, Moğol ordusunun sayısının az olduğunu, yağmalarda bulunup esirler aldıktan sonra büyük bir ihtiyat ve aceleyle yerlerine [Mugan'a] döndükleri haberini getirdiler. ... "*²⁶

Sivas böylece tehlikeli bir hücumdan kurtulmuş ve düşman, alınan tedbirlerle, bir müddet Selçuklu topraklarına gelmemiştir.

2. Babaîler'in Sivas'a Saldırısı (1240)

I. Alaeddin Keykubad'ın ölümünden (1237) sonra Türkiye Selçukluları'nda, devletin ve memleketin içine düştüğü siyasî, idarî, sosyal, ekonomik meselelere dayalı olarak çoğunluğunu Türkmenlerin oluşturduğu bir halk topluluğu, Güney ve Orta Anadolu'da devlete karşı isyan etti.

Türkmen şeyhi Baba İlyas'ın halifesi Baba İshak'ın fiilen yönettiği bu halk isyanı, Güney ve Orta Anadolu'da çok hızlı gelişti. İsyân hareketi Kefersud'da başlayıp Adıyaman, Malatya, Amasya, Tokat, Sivas, Çorum, Yozgat ve Kırşehir havalisine kadar yayıldı. Güney-doğu Anadolu'dan Amasya'ya doğru ilerleyen Babaîler, öncü kuvvetlerini Sivas'a yolladılar. Şehrin sakinleri surların yakınında kendilerini müdafaa etmek üzere hazırlandılar. Fakat bütün gayretlerine rağmen yenildiler ve ağır kayıplar verdiler. Sivas işğilbaşısı²⁷ Hürremşah ile bazı şehir ileri gelenleri, asil tabakaya mensup kimseler çatışma meydanında hayatlarını kaybettiler. Asiler çok miktarda ganimet ele geçirdiler (1240).²⁸ Bu Sivas muharebesi, Baba İshak ve taraftarlarını galeyana getirdi. Yolları üstündeki her yeri yağmalayarak Amasya'ya ilerlediler. Amasya subaşısı Mübarizeddin Armağan-şah, isyanın elebaşısı Baba İshak'ı yakalayıp idam etti. İsyancılar bunun üzerine Konya'ya doğru ilerlediler. Nihayet, Kırşehir yakınlarındaki

²⁶ İbn Bibi, *el-Evâmîrü'l-Alâîyye*, c. I, s. 420-421. Ayrıca bkz.: Darkot, "Sivas", s. 571; Demir, *Sivas Şehri*, s. 44-45; Konukçu, "Moğol Noyanları, Kayılar ve Sivas", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 29 Eylül-01 Ekim 2005, Sivas 2006, s. 53-54.

²⁷ İşğil ve işğil kurumu hak. bkz.: Faruk Sümer, "İşğil", *DİA*, c. XXI, s. 524-525; Tuncer Baykara, "Selçuklular Devrinde İşğil ve Kurumu", *Belleten*, c. LX, s. 229 (1997), s. 681-695.

²⁸ İbn Bibi, *el-Evâmîrü'l-Alâîyye*, c. II, s. 51; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 422; Ahmet Yaşar Ocak, *XIII. Yüzyılda Anadolu'da Baba Resul (Babaîler) İsyanı ve Anadolu'nun İslamlaşması Tarihindeki Yeri*, 1980, s. 123; a. mlf., *Babaîler İsyanı: Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksizinin Teşekkülü*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996, s. 128, 218-221; Demir, *Sivas Şehri*, s. 45.

Malya ovasında Selçuklu kuvvetleriyle isyancılar arasında yapılan çarpışmada isyancıların çoğu kılıçtan geçirilerek isyan zorlukla bastırılabilirdi (638/1240).²⁹

3. Köseadağ Savaşı ve Moğolların Sivas'ı İşgali (1243)

Türkler döneminde Sivas'ın ilk işgali ve ağır şekilde tahribe uğraması, Türkiye Selçukluları ile Moğollar arasında cereyan eden Köseadağ Savaşı'ndan hemen sonra olmuştur. Bu münasebetle Köseadağ Savaşı hakkında kısa bir bilgi vermek faydalı olacaktır.

Türkiye Selçuklu Devleti, Sultan I. Alaeddin Keykubad devrinde (1220-1237) en geniş sınırlarına ulaşmış ve en kudretli dönemini yaşamıştı. Fakat devletin, II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) zamanında çıkan Babaîler isyanını (1240) büyük zorlukla bastırabilmesi, Azerbaycan'daki Moğollara Selçukluların dışarıdan görüldüğü kadar güçlü olmadığını gösterdi. O sıralarda, Moğolların batı ordusu başkumandanı bulunan Curmagun/Çormagun Noyan hastalanmış ve ordunun başında sefere çıkamaz olmuştu. Moğol Hanı'nın uygun görmesiyle, Çormagun'un görevlendirdiği Baycu Noyan³⁰ 1242 yılının sonlarında Erzurum'u kuşattı. Şehir savaşıyla ele geçirilerek başta komutan olmak üzere askerler ve ahali kılıçtan geçirildi. Şehir yağmalanıp, yakılıp yıkıldı (1242). Sonra Azerbaycan'daki Muğan kışlağına dönen Baycu Noyan, ertesi yıl Anadolu'ya tekrar saldırmak üzere hazırlandı.³¹

Erzurum'un zaptı, Anadolu halkı arasında derin bir üzüntü ve korku meydana getirdi. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in emirlerle yaptığı bir toplantıda, Moğollarla savaşılmaya karar verildi. 1243 baharında Selçuklu ordusu Kayseri'de toplandı. İbn Bibi'ye göre ordunun mevcudu 70.000 kişi idi. Sivas'a varıldıktan sonra burada bir durum değerlendirmesi yapıldı. Tecrübeli devlet adamları, ordunun erzak ve silah dolu olan müstahkem Sivas'a arkasını vererek mevzilenmesi ve bazı birliklerin de ileriye gönderilerek geçitleri tutmaları görüşünü ileri sürdüler. Fakat II. Gıyaseddin Keyhüsrev, çevresindeki tecrübesiz genç kumandanların görüşünü tercih ederek ileri gidilmesi emrini verdi ve ordu Sivas'ın 80 km. Kuzey-doğusundaki Köse Dağ'a vardı.

Bu sırada Moğol komutanı Baycu Noyan da ikinci Anadolu seferine çıkmıştı. Yolu üzerindeki Erzincan'a dokunmadan Sivas'a doğru ilerledi. İki taraf kuvvetleri, Köseadağ eteklerinde ve önündeki düzlükte karşılaştılar. İbn Bibi'nin, mevcudunu 40.000 süvari olarak kaydettiği Moğol ordusuyla girişilen muharebede Selçuklu ordusu hezimet

²⁹ Babaîler isyanı hak. toplu bilgi için bkz.: İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâiyye*, c. II, s. 49-53; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 403-416, 420-424; a. mlf, "Keyhüsrev II", *İA*, c. VI, s. 623-624; Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, TTK yay., Ankara 2009, s. 63-69; Ocak, *XIII. Yüzyılda Anadolu'da Baba Resul (Babaîler) İsyanı* (1980); a. mlf, *Babaîler İsyanı*, (1996), s. 115-116, 128-135, 220-221; a. mlf, "Babaîlik", *DİA*, c. IV, s.373-374; a. mlf, *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Selçuklular Dönemi, Makaleler-İncelemeler*, İstanbul 2011, s. 76-81.

³⁰ Baycu Noyan; Moğol hükümdarları Ögedey Kaan (1227-1241), Töregene Hatun (1241-1246), Güyük Han (1246-1249), Mengü Kaan (1249-1260) ve İlhanlılar'dan Hülagu Han (1256-1265) devirlerinde adı çok geçen faal bir Moğol kumandanıdır (Konukçu, "Moğol Noyanları,", s. 55; Abdulkadir Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2017, s. 337-340 ve çeşitli yerler),

³¹ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâiyye*, c. II, s. 62-64; M. Halil Yımaç, "Erzurum", *İA*, c. IV, s. 349-350; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 429-431; Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi, c. II: Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, Çamlıca yayınları, İstanbul 2014 (2. bs.), s. 171-173; Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, s. 109.

uğradı; canını kurtarabilen komutanlar ve askerler kaçıp dağıldı. Sultan II. Keyhüsrev de Konya'ya kaçtı (1 Temmuz veya 3 Temmuz 1243).³²

Savaşın sonra önlerinde hiçbir engel kalmayan Baycu Noyan komutasındaki Moğollar gözlerini, savaş alanına yakın, o dönemin büyük ve zengin şehri Sivas'a çevirdiler. Sivas, aynı zamanda Selçukluların önemli bir askerî üssü idi. Moğollar, Köse Dağ'dan inerek Hafik ve Zara yoluyla Sivas önlerine geldiler.

İbn Bibi, bu hadiseyi şöyle nakleder:

"[Moğollar, Köse Dağ'da Selçuklu ordugâhını yağmaladıktan sonra] Sivas'ın yolunu tuttular. Sivas'a varırlarken, ... Moğol ordusunun Harezm ülkesini istila edip Sultan Muhammed Harezmşah'ı [1200-1220] bozguna uğrattığı sırada Cengiz Kaan'ın hizmetine girerek onun ilgi ve iltifatlarına nail olan, Sivas şehrinin kadısı Necmeddin Kırşehrî, Sivas'ın itibarlı kişilerini ve ileri gelenlerini tuzgu³³ ve pek çok hediyeyle yanına alarak Baycu Noyan'ı karşılamaya çıktı. Baycu Noyan onu görür görmez tanıdı. Kadı, [vaktiyle Cengiz Han tarafından] kendisine verilmiş olan yarlığı takdim edince, Baycu onu öpüp başına koydu. [Han'ın] yarlığı yüzünden Kadı'nın isteklerini kabul ederek, [aman verdi], ona sevgi ve saygı gösterdi. [Baycu'nun] emri üzerine şehrin bütün kapılarını kapattılar. Yalnız Erzincan kapısını açık bıraktılar. Askerlerin bir kısmı şehre girip üç gün yağmada bulundu. Fakat kimseye saldırıp eziyet etmediler. Dördüncü gün Erzincan kapısını da kapattılar. Ondandan sonra askerlerin hiçbirine şehre girme izni verilmedi. Sonra oradan kalkıp Kayseri'ye yürüdüler".³⁴

Moğollar, Sivas şehrinde bulunan bütün silahları, savaş aletleri ve makinelerini yaktılar, surların bir kısmını tahrip ettiler. Sivas; Erzurum, Kayseri gibi diğer Anadolu kentlerine nazaran istilayı daha az hasar ve kayıpla atlattı ise de eski günlerine tam olarak bir daha dönemedi.³⁵

4. İlhanlı Hâkimiyeti Döneminde Sivas'a Saldırımlar

Moğollar devrinde Anadolu'daki olaylar Sivas'ı da olumsuz etkilemiştir. Memlûklerle yapılan Elbistan Savaşı'nda ki (1277) mağlubiyet ve ağır kayıplarının intikamını almak isteyen İlhan Abaka Han, Elbistan'dan Erzurum'a kadar yöredeki

³² İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâiyye*, c. II, s. 64-73; Darkot, "Sivas", s. 571 (Darkot, 26 Haziran 1243 tarihini verir); Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 431-437; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *SAD*, III, Ankara 1969, s. 9-10; a. mlf, "Kösedağ Savaşı", *DİA*, c. XXVI, s. 272-273; Konukçu, "Moğol Noyanları, ...", s. 56-57; Öngül, *Selçuklular Tarihi*, c. II: s. 173-178.

³³ Yolcuya yiyecek ve azık olarak verilen hediyeye Türkçe tuzgu denirdi. Bkz: Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 440n.61.

³⁴ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâiyye*, c. II, s. 72-73. Ayrıca bkz: İsmail Hakkı-Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, haz. Recep Toparlı, Sivas 1997, s. 63-64; Darkot, "Sivas", s. 571; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 439-440; Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçukluları", *DGBİT*, c. VIII, İstanbul 1989, s. 256-257, 307; Konukçu, "Moğol Noyanları, ...", s. 57; Demir, *Sivas Şehri*, s.46-47; Öngül, *Selçuklular Tarihi*, c. II: s. 178.

³⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 440; İlhan Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İlişkilerinde Sivas", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 29 Eylül-01 Ekim 2005, Sivas 2006, s. 74. Kösedağ savaşı ve sonraki gelişmeler hak. geniş bilgi için bkz.: İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâiyye*, c. II, s. 64-73; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 431-437; a. mlf, "Keyhüsrev II", s. 624-627; M. Ali Çakmak, *Kösedağ Savaşı*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992; Sümer, "Kösedağ Savaşı", s. 272-273

Türkmenlerden yüz binden fazla insanı katletti. Yağma ve kıtalden Sivas da nasibini aldı. İlhanlı veziri Şemseddin Cüveynî, bedelini ödeyip Sivas'ın yarısını satın alarak şehri bir felaketten kurtardı. Moğol istilası, baskılar, zulüm, yağma ve ağır vergiler nedeniyle 1277'den sonra bütün Anadolu'dan olduğu gibi, Sivas'tan da pek çok insan, âlim, tüccar, sanatkâr Batı Anadolu uçlarına, Suriye ve Mısır'a göç etmek zorunda kalmışlardır.³⁶

Ermeni kaynaklarına göre Memlûkler, 1292 yılı Kasım'ında ve 1293 yılında Sivas'ı iki defa ele geçirerek birçok esir ve ganimet almışlardır. Yine Memlûkler 1287 yılında Sivas'a bağlı Zara'ya saldırmış ve pek çok Hristiyan'ı öldürmüşlerdir.³⁷

1298'de isyan eden Moğol emiri Sülemiş, Sivas'ı Anadolu'da kurmayı düşündüğü Moğol-Türk devletinin merkezi yapmak istiyordu. Ancak şehir halkı bir ay direndi ve teslim olmadı. İsyân da başarısız oldu.³⁸

5. Eratnalılar Devrinde Sivas'a Saldırıları

İlhanlıların beylerbeyi Emir Çoban'ın oğlu Timurtaş, Anadolu Genel Valisi olarak, Anadolu Eyaletinin merkezi Sivas'ta 1318'den 1327'e kadar valilik yaptı; ülkeye tahakküm etti.³⁹ Timurtaş, Anadolu'da kendi adına bir devlet kurmak için isyan etti. Ancak başarılı olamayarak Anadolu'dan Mısır'a kaçıp Memlûklular'a iltica etti (1327). Timurtaş, valilik merkezi Sivas'ta yerine vekâleten Uygur Türkü Alaeddin Eratna'yı bırakmıştı. Eratna bu tarihten itibaren Sivas'ta İlhanlıların Anadolu Genel Vali vekilliğini yürüttü (1327-1335).⁴⁰

Timurtaş'ın Anadolu'dan Mısır'a kaçmasından sonra Emîr Eratna'nın Sivas'ta Anadolu Genel Vali vekili olarak bulunduğu bu sıralarda İlhan Ebu Said Bahadır Han, Anadolu Genel Valisi olarak Emîr Ali Padişah'ı tayin etti. Emîr Ali Padişah da kendi yerine İnanç Noyan'ı vali vekili seçerek Erzurum'a gönderdi. İnanç Noyan, Sivas'a gelerek burayı zapt etmeye çalıştı ise de Emîr Eratna'nın şiddetli savunması karşısında başarılı olamadı. Daha sonra İnanç Noyan ile anlaşılan Eratna, Sivas'taki mevkiini ve varlığını devam ettirdi.⁴¹

İlhan Ebu Said Han, Ali Padişah'tan sonra Celayirli Büyük Şeyh Hasan'ı (Hasan-ı Büzürg) Anadolu Genel Valiliği'ne atadı (1333).⁴² Ebu Said'in ölümünden sonra

³⁶ Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, s. 162-164; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *SAD*, I, 1969, Ankara 1970, s. 43; Demir, *Sivas Şehri*, s. 51, 53; Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İlişkilerinde Sivas", s. 78.

³⁷ A. G. Galtsyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, çev. İlyas Kamalov, İstanbul 2005, s. 56; Demir, *Sivas Şehri*, s. 54; Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İlişkilerinde Sivas", s. 79.

³⁸ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 194-195; İbn Tagrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, trc. D. Ahsen Batur, Selenge yay., İstanbul 2013, s. 98; Galtsyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, 58-59; Demir, *Sivas Şehri*, s. 57-58; Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İlişkilerinde Sivas", s. 79.

³⁹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 252-261; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 83-91; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 646-650; Demir, *Sivas Şehri*, s. 59-61; Murat Keçiç, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*, TTK yay., Ankara 2013, s. 100.

⁴⁰ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 90-92; Göde, *Eratnalılar*, s. 32, 33, 35, 39, 41, 59 vd.; Demir, *Sivas Şehri*, s. 60.

⁴¹ Göde, *Eratnalılar*, s. 34; a. mlf., "Eratnalılar Devrinde (1327-1381) Sivas", s. 39; Demir, *Sivas Şehri*, s. 61.

⁴² *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler*, yay. Osman Turan, TTK yay., 1984 (2. bs.), s. 70, 71; Demir, *Sivas Şehri*, s. 61; Keçiç, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler*, s. 100.

Celayirli Büyük Şeyh Hasan, Alaeddin Eratna'yı vilayet merkezi Sivas'ta vekil bırakarak Tebriz'e gitti.⁴³

Alaeddin Eratna, vali vekilliği süresince (1327-1335) hep Sivas'ta oturdu ve burayı Valilik merkezi olarak kullandı.⁴⁴

1335 yılında İlhan Ebu Said'in ölümünden sonra İlhanlı Devleti dağılma sürecine girdi. Moğollar arasında saltanat mücadeleleri başladı ve devletin yıkılmasına kadar sürdü. İran'daki bu olaylar Anadolu Türkleri üzerindeki Moğol baskısının büyük ölçüde kalkmasına yol açtı. Bunun sonucu olarak Türkiye'nin Moğol işgal ve tahakkümü altındaki bölgelerinde bağımsızlık girişimleri ortaya çıktı. Bu süreçte Sivas-Kayseri bölgesinde yarı bağımsız hareket eden Emîr Alaeddin Eratna da kendi adıyla anılacak bir beylik kurdu.⁴⁵

Tarihî Takvimler, Eratna'nın 1339'un başlarında Sivas'a kendi adına hâkim olduğunu kaydeder⁴⁶. Eratna Bey, daha sonra Sivas vilayetinin tamamına hâkim olmuştur.⁴⁷

Eyyubîlerin yıkılması (1250) üzerine Mısır'da kurulan Memlûklü Devleti (1250-1517), kısa sürede tüm Eyyubî ülkelerini (Suriye, Mısır vs.) ele geçirerek İslam dünyasının en güçlü devleti haline geldi.⁴⁸ Memlûklü Devleti, Anadolu'da Harput'tan başlayarak Malatya, Maraş, Çukurova, Kayseri, Sivas yöresinde nüfuzunu güçlendirmek istiyordu. Suriye'ye hâkim olan Memlûklü Devleti, Anadolu ile devamlı ilgilenmiş, Doğu ve Güney Anadolu'da kurulan devlet ve beylikleri tâbiyeti altına almak istemiştir. Ayntab, Antakya, Maraş, Elbistan, Malatya, Darende, Harput gibi şehirler uzun yıllar Memlûklü sultanlarına bağlı naipler tarafından idare edilmiştir. Memlûklü sultanları, Kayseri ve Sivas gibi şehirlerle de ilgilenmişlerdir.⁴⁹

Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmasından sonra kurulan Türkmen beyliklerinin bir kısmı Moğollara karşı Memlûklü Devleti'ne tâbi olmuşlardı. Bu beyliklerden birisi Dulkadirîler idi. 1336-1337 yıllarında Güney Anadolu'daki Moğol hâkimiyetinin çökmesinden yararlanan Türkmenler, Karaca Bey liderliğinde Maraş-Elbistan dolaylarında Dulkadirî Beyliği'ni kurdular (1337-1522).⁵⁰

Dulkadirîler, Kayseri, Sivas, Darende, Gürün gibi yerlere hâkim olan Eratnalı Devleti'nin güney sınırlarını tehdit etmekte, zaman zaman topraklarına saldırarak

⁴³ Göde, *Eratnalılar*, s. 35; a. mlf, "Eratnalılar Devrinde (1327-1381) Sivas", s. 39-40; Demir, *Sivas Şehri*, s. 61, 64; Keçiş, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler*, s. 100.

⁴⁴ *Tarihî Takvimler*, s. 70, 71; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti", *Belleten*, c. XXXII/s. 126, Ankara 1968, s. 165; Uzunçarşılı, "Eratna", *İA*, IV, s. 309; Göde, *Eratnalılar*, 35, 60; Demir, *Sivas Şehri*, 61, 63.

⁴⁵ Demir, *Sivas Şehri*, s. 63; Göde, "Eratnalılar Devrinde (1327-1381) Sivas", s. 44.

⁴⁶ *Tarihî Takvimler*, s. 70, 71.

⁴⁷ Demir, *Sivas Şehri*, s. 63, 65; İlyas Gökhan, "XIV. Yüzyılın İlk Yarısında Memluk Devletinin Anadolu Politikası ve Eretna Bey'le Olan İlişkileri", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 29 Eylül – 01 Ekim 2005, Sivas 2006, s. 92.

⁴⁸ M. Sobernheim, "Memlûkler", *İ.A.*, c. VII, s. 689-692; İsmail Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, c. 29, s. 90-97, vs. ; Kazım Yaşar Koprıman, "Memlûkler", *DGBİT*, c. 6, İstanbul 1992, s. 444-540.

⁴⁹ Gökhan, "XIV. Yüzyılın İlk Yarısında Memluk Devletinin Anadolu Politikası ..", s. 94.

⁵⁰ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 102-103; Refet Yınanç, *Dulkadir Beyliği*, TTK yay., Ankara 1989; a. mlf, "Dulkadroğulları", *DİA*, c. IX, s. 553-557.

yağmalar yapmakta idiler. Dulkadirli Karaca Bey'in bu saldırgan ve işgalci politikasından çekinen Eratna Bey, Memlûklü sultanı Melik Nasır Muhammed b. Kalavun'un (1310-1341) tâbiyetine girdi. Dulkadirli beyi Karaca, Eratna Bey'in de Memlûklere bağlanması üzerine, yağma hareketlerini durdurmak zorunda kaldı.⁵¹

Emîr Eratna, 1336-1341 yılları arasında Memlûklü sultanının tâbiyet ve himayesini tanıdı.⁵² Ancak 1341 tarihli sikkelerinde “*sultan*” unvanını kullanan Eratna, bu suretle bağımsızlığını ilan etmiş oluyordu.⁵³ Gerçekten de Emir Eratna, Memlûklü sultanı adına sikke kestirmeyi ve hutbe okutmayı kaldırarak bağımsız hareket etmeye başladı. Eratna'nın tâbilikten ayrıldığı haberleri Kahire'ye ulaşınca Memlûklü sultanı Melik Nasır, Halep valisine, Eratnalılar'ın merkezi Sivas'a kadar akınlar yaptırdı. Sivas'a kadar gelen Memlûklü kuvvetleri, şehri ve etrafını yağmaladılar. Dulkadirli kuvvetleri de Memlûklü sultanının emri ile sürekli Eratnalı topraklarına saldırıyorlardı. Bu durum üzerine Eratna, Kahire'ye elçi göndererek özür diledi ve Sultan Melik Nasır'a tekrar itaatini arz ederek ülkesine tecavüz eden Dulkadirli Türkmenlerinin de engellenmesini istedi. Eratnalıların Dulkadirliyle ilişkileri hep düşmanlıkla, mücadele ve savaşlarla geçmiştir.⁵⁴

İlhanlıların yıkılmasından sonra Azerbaycan'da bir beylik kuran Çobanlı Küçük Şeyh Hasan, Emîr Eratna'nın Anadolu'daki hâkimiyetine son vermek istiyordu. Bu maksatla İlhanlı ailesinden Süleyman Han'ı Anadolu seferine memur ederek Sivas'ı zapt etmesi talimatını verdi. Ancak, Anadolu'ya gelen Süleyman Han, Sivas ile Erzincan arasında Karanbük denilen yerde meydana gelen savaşta Eratna'ya mağlup oldu ve Sivas'ı ele geçiremedi.⁵⁵ Eratna'nın bu zaferiyle hem Sivas kuşatma ve işgalden kurtulmuş ve hem de Çobanlıların Anadolu'da hâkimiyet kurma hayalleri suya düşmüştür.

Emîr Alaeddin Eratna'nın ölümünden (1352) sonra oğulları Gıyaseddin Mehmed ile İzzeddin Cafer arasında taht kavgaları meydana geldi. Gıyaseddin I. Mehmed'in sultanlığını tanımayan bir kısım muhalif devlet adamlarının Sivas'ı tehdit etmeleri üzerine, Eratnalı veziri Hoca Ali Şah, Amasya valisi Hacı Kutluşah'ı Sivas valiliğine atayarak şehrin savunulmasını istedi. Sivas'a gelen Hacı Kutluşah, sultanın amcası olan Erzincan emîri Burak Bey ile bir anlaşma yaparak onu Sivas'tan uzaklaştırmıştır.⁵⁶

⁵¹ Spuler, *İran Moğolları*, s. 388; Uzunçarşılı, “Eratna Devleti”, s. 166; Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 10; Demir, *Sivas Şehri*, s. 64; Gökhan, “XIV. Yüzyılın İlk Yarısında Memluk Devletinin Anadolu Politikası ...”, s. 88-89.

⁵² Spuler, *İran Moğolları*, s. 151; Demir, *Sivas Şehri*, s. 63; Göde, “Eratnalılar Devrinde (1327-1381) Sivas”, s. 41.

⁵³ Halil Edhem, *Kayseriye Şehri*, İstanbul 1334, s. 115-116; Spuler, *İran Moğolları*, s. 388; Göde, *Eratnalılar*, s. 45; Demir, *Sivas Şehri*, s. 63, 64; Gökhan, “XIV. Yüzyılın İlk Yarısında Memluk Devletinin Anadolu Politikası ...”, s. 90.

⁵⁴ Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 12, 20-25; Göde, *Eratnalılar*, s. 45, 32; Göde, “Eratnalılar Devrinde (1327-1381) Sivas”, s. 41; Gökhan, “XIV. yy. İlk Yarısında Memluk Devleti'ni Anadolu Politikası ...”, s. 89-92.

⁵⁵ Eratna ile Süleyman Han arasında cereyan eden Karanbük savaşı hak. bkz: Göde, *Eratnalılar*, s. 51-57; Göde, “Eratnalılar Devrinde (1327-1381) Sivas”, s. 41; Hasan Geyikoğlu, “Moğollar'ın Selçuklular'dan Sonra Anadolu'ya Hâkim Olma Faaliyetleri ve Karanbük Savaşı”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 52, Haziran 2014, s. 95-112.

⁵⁶ Göde, “Eratnalılar Devrinde (1327-1381) Sivas”, s. 42.

6. Kadı Burhaneddin Zamanında Sivas'a Saldırıları

Eratnalılar Devleti'nin veziri ve sultan nâibi Kadı Burhaneddin Ahmed, Eratnalı hükümdarı II. Mehmed'i (1380-1381) tahttan indirerek kendisini Sivas merkezli devletin sultanı ilan etti (1381 Sonbaharı).⁵⁷

Rakip ve düşmanları, Kadı Burhaneddin'e ve başkenti Sivas'a karşı zaman zaman düşmanca tavır almışlar, şehre saldırı teşebbüslerinde bulunmuşlardır. Ancak bu hareket ve teşebbüslerin hiçbirisi başarıya ulaşmamış, Sivas işgale uğramamıştır.⁵⁸ Ancak bunlardan etkili olan ve uzun süren Memlûkluların saldırı ve Sivas kuşatmasını zikretmek gerekir.

Memlûkluların yeni sultanı Berkuk, kendisinden önceki sultan Melik Salih Selâhaddin Hacı'nın adamlarını ortadan kaldırmaya başladı. Bundan korkan Malatya naibi (valisi) Mintaş, üzerine ordu gönderilecek olursa, Malatya'yı Kadı Burhaneddin'e vermeyi teklif etti. Kadı Burhaneddin, Malatya'yı almak üzere ordusuyla o tarafa gitti. Mintaş, Kadı Burhaneddin'i şehir dışında karşıladı. Fakat şehri teslim etmeyince Kadı, Mintaş'ı yakalayıp Sivas'a getirdi ve hapsedti. Buna karşı Memlûklerin Haleb naibi Yelboğa da Sultan Salih Selâhaddin'in taraftarıydı. Yelboğa, bir elçi göndererek Mintaş'ı istedi. Elçi, Kadı Burhaneddin'e, "*Siz Mısır sultanının kölesini [yani Mintaş'ı] ne sebeple tutunuz? Şimdi ben geleyim, Sivas'ı ve belki bütün Memalik-i Rum'u [Anadolu'yu] sizden alayım*" diye tehditte bulundu. Sonra bir orduyla gelip Sivas'ı kuşattı (Rebiü'lâhir 799/Ocak 1397).⁵⁹

Kadı Burhaneddin, savaş kararı alarak, süratle savunmaya hazırlandı. Çatışma ve çarpışmaların başladığı ilk günde iki taraftan da ölü, yaralı ve esirler olmak üzere ağır kayıplar verildi. Kadı Burhaneddin, savaşın ikinci gününde, şehirde tutuklu bulunan Mintaş'ı savaş kıyafetiyle Memlûkluların ordusu karşısına çıkardı. Kaleye kadar sokulan düşman askerleri yukarıdan yağdırılan ok ve taş darbeleri ile geri çekilmeye mecbur edildi. Kadı Burhaneddin, Sivas-Kayseri taraflarındaki göçebe Moğol ve Tatar aşiretlerinden aldığı yardım sayesinde, Memlûkluların saldırılarına başarıyla karşı koydu. Bu saldırı ve çarpışmalar günlerce sürdü. Bir süre sonra yeni Moğol yardımcı kuvvetlerinin gelmekte olduğu haberini alan Memlûklular, kuşatmayı geçici olarak kaldırmak mecburiyetinde kaldılar. Fakat Kadı Burhaneddin'in rakip ve düşmanlarının kışkırtmaları etkisiyle Yelboğa yeniden saldırıya geçti. Bir ara şehrin suyunu kesmeye bile teşebbüs eden düşman, bundan da bir netice alamadı. Daha sonra yardımcı yeni Moğol kuvvetlerinin gelerek Merakum deresi kenarında harp nizamına girdiğini gören Kadı, bu defa genel bir karşı taarruz için kendisini yeter derecede güçlü buldu ve

⁵⁷ Aziz b. Erdeşir-i Esterabadî, *Bezm u Rezm: Eğlence ve Savaş*, çev. Mürsel Öztürk, TTK yay., Ankara 2014, s. 246-247; İsmail Hakkı-Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, haz. Recep Toparlı, Sivas 1997, s. 97; Uzunçarşılı, "Eratna Devleti", s. 179-180; Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara 1970, s. 59 vd.; a.mlf, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, c. II, TTK yay., Ankara 1991 (2. bs.), s. 87 vd.; Göde, Eratnalılar, s. 139; a. mlf, "Eratnalılar Devrinde (1327-1381) Sivas", s. 92; Keçiş, *Trabzon Rum İmparatorluğu*, s. 102.

⁵⁸ Esterabadî, *Bezm u Rezm*, s.250, 277-278, 283-284; Göde, *Eratnalılar*, s. 139-140; a. mlf, "Eratnalılar Devrinde (1327-1381) Sivas", s. 42; Keçiş, *Trabzon Rum İmparatorluğu*, s. 102.

⁵⁹ Esterabadî, *Bezm u Rezm*, s. 330-339; İsmail Hakkı-Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, s. 97-99; Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, c. II, s. 128-136; İlyas Gökhan, "XIV. Yüzyılın İlk Yarısında Memluk Devleti'nin Anadolu Politikası", s. 94;

Memlûkluların bir kısmı şehri muhasaraya devam ederken, diğerleri Moğollara mukavemet ediyordu. İki taraf arasında şiddetli bir muharebe başladı. Nihayet Kadı Burhaneddin ve Moğol kuvvetlerinin birbiriyle birleşip harekete geçmesi sayesinde Memlûkluların kuvvetleri firar etmeye hazırlandı. Tam bu sırada Kadı'ya muhaliflerin başı olan Seyyidi Hüsam'ın tahrikleri sonucunda Moğollar savaş meydanını terk ettiler. Bunun üzerine Kadı Burhaneddin'in kuvvetleri dağıldı ve düşman Sivas'ın Kayseri Kapısı'na kadar sokuldu. Bu gelişme karşısında Kadı Burhaneddin büyük gayret sarf ederek ordusunu toparlamayı başardı.

Çok geçmeden Memlûklular, şehri ele geçirmekten ümitlerini keserek, barış teklifinde bulundular ve Mintaş'ın iade edilmesi halinde Sivas'ı terk ederek memleketlerine döneceklerini bildirdiler. Kadı, bu şartlı teklifi kabul etmedi. Uzun görüşmelerden sonra nihayet, barıştan sonra Mintaş kendi rızası ile dönmek istediği takdirde Kadı Burhaneddin'in buna mani olmayacağı kaydıyla anlaşmaya varıldı. Tam barışın imza edileceği sırada şehirden firar eden Hama'lı bir kişinin tahrikleri sonucunda görüşmeler kesildi. Memlûklular, eski iddialarını tekrarlayarak, Mintaş'ın iadesini barış için ilk şart olarak kabul edeceklerini bildirdiler. Çatışma ve çarpışmalar yeniden başladı. Bu defa şehrin Subaşı semtinden taarruza geçen Memlûkluların ordusu, yine Kadı Burhaneddin'in müdahalesiyle etkisiz bırakıldı. Ancak çok geçmeden şehirde Kadı Burhaneddin'e muhalif bazı kişilerin Erzincan Kapısı'nı kırarak düşmanın şehre sızmasını sağlamaları son derece tehlikeli bir durum meydana getirdi. Kadı Burhaneddin cesur bir karşı taarruzla düşman kuvvetlerini şehirden dışarıya atmayı başardığı gibi bu olayın faillerini de cezalandırdı. Bu başarısızlık üzerine Memlûklular Mintaş'ı unutarak yeniden barış istediler. Nihayet Memlûkluların ordusu savaş meydanından çekilip Suriye'ye doğru hareket etti. Bıraktıkları çok sayıda harp malzemesi, teçhizat ve erzak Kadı'nın ordusuna ganimet oldu. Kırk gün devam eden Sivas kuşatması ve muharebeler sırasında Memlûkluların sultanı Berkuk, birçok defa takviye kuvvetleri, para, yiyecek gönderdi, fakat Sivas'ı ele geçiremedi.⁶⁰

Doğu Anadolu'ya gelen Timur, Kadı Burhaneddin Ahmed'e elçi ve mektup göndererek, tehdit etti. Fakat Kadı Burhaneddin, Timur'un elçisine ve mektubuna itibar etmedi; cevap da vermedi.⁶¹

Memlûkluların tarihçisi İbn Tagrıberdi şöyle diyor: “Gerçekte Timur hem Kadı Burhaneddin'den hem de Sultan Berkuk'tan çekiniyordu. ... Timur, Meliku'z-Zahir Berkuk'un ve Sivas şehri ve civarının hâkimi Kadı Burhaneddin'in ölüm haberini aldı ve ölümlerinden dolayı neredeyse sevinçten uçacaktı. Bu ikisi öldükten sonra onların ülkelerini fethetmeyi kararlaştırdı”.⁶²

⁶⁰ Esterabadî, *Bezm u Rezm*, s. 340-350; İsmail Hakki-Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, s. 99-100; Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, c. II, s. 136-138.

⁶¹ Esterabadî, *Bezm u Rezm*, s. 429-432, 440; İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdur fî Nevâib-i Timur (Bozkardan Gelen Belâ)*, trc. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2012, s. 154.

⁶² *e'n-Nücümü'z-Zahire (Parlayan Yıldızlar)*, trc. D. Ahsen Batur, Selenge yay., İstanbul 2013, s. 353.

Kadı Burhaneddin Ahmed, 28 Şevval 800/14 Temmuz 1398 tarihinde Ak-Koyunlu emîri Kara Yülük Osman tarafından öldürüldü.⁶³ Bu olay üzerine Sivas'ta kısa bir süre karışıklık meydana geldi. Kadı Burhaneddin öldürüldükten sonra, oğulları arasında o makama layık, saltanat ve siyaset işlerini çekip çevirecek kimse çıkmadı. Bundan faydalanıp Sivas'ı ele geçirmek isteyen Kara Yülük Osman, kuvvetleriyle şehir üzerine yürüdü. Sivashlılar, Kara Osman'a karşı Sivas-Kayseri bölgesindeki Moğol kabilelerinden yardım istediler. Moğollar da bir miktar asker gönderdiler. Fakat bu gelen Moğol askerleri Kara Yülük Osman karşısında tutunamadılar ve kaçıp gittiler. Bunun üzerine Sivashlılar Kara Osman'a karşı başka Moğol taifelerinden yardım istediler. Bu defa Moğollar hepsi söz birliği edip geldiler ve Kara Osman'a saldırdılar. Kara Yülük Osman, onlarla baş edemeyince, bölgeden çekilip Timur'un yanına gitti. O sırada Timur Azerbaycan'da idi. Kara Yülük Osman, Timur'a bağlılığını ve hizmetinde olduğunu bildirdi; onu Anadolu üzerine sefer düzenlemesi için kıskırttı.⁶⁴

Sivas beyleri, ayanları ve halk, şehri Mısır Memlûklü sultanına mı, yoksa Karamanoğlu'na mı veya Yıldırım Bayezid'e mi teslim edelim diye aralarında tartıştılar. Aklı başında kişiler, Yıldırım Bayezid adı üzerinde ittifak ettiler. Böylece ona elçi gönderip kendisinden yardım istediler ve Sivas'a gelmeye teşvik ettiler. Sultan Bayezid hemen ordusuyla birlikte o tarafa doğru hareket edip geldi. Şehirde dirlik düzenliği sağlayıp, büyük oğlu Süleyman'ı buraya vali tayin ederek, yanına da büyük emîrlerden birkaç adamını bıraktı. Sivas ileri gelenlerinin gönlünü alıp Erzincan'a Mutahharten'in üzerine gitti (1398).⁶⁵

Yıldırım Bayezid Erzincan'ı alınca, Mutahharten kaçıp Timur'a gitti. Kara Yülük Osman ve Mutahharten'in kıskırtmaları sonucu Timur, Anadolu'ya sefere çıktı (800/1400).⁶⁶

7. Timur'un Sivas'ı Ele Geçirmesi (1400)

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş döneminde gerek siyasî birlik açısından gerekse toplumsal ve sosyo-ekonomik açıdan Anadolu'nun karşılaştığı en yıkıcı olay, Timur-Bayezid arasında cereyan eden mücadele ve Timur'un Anadolu'yu işgali hadisesidir. Siyasî birliğin bozulması ile sosyo-ekonomik ve toplumsal açıdan bıraktığı olumsuz etkilerinden bazıları (siyasî birliğin yeniden kurulması gibi) zamanla telafi edilse bile, bilhassa Sivas gibi tahrip edilen şehirlerdeki bırakılan izler tamamen silinememiştir.⁶⁷

⁶³ Kadı Burhaneddin-Kara Yülük Osman ilişkileri hak. bkz: İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdur*, s. 180-181, 184-187; İsmail Hakkı-Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, s. 104-105; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.164; Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, c. II, s. 199-204; Abdülkerim Özyayın, "Kadı Burhaneddin", *DİA*, c. XXIV, s. 74.

⁶⁴ İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdur* s. 191-192; İsmail Hakkı-Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, s. 110-111.

⁶⁵ İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdur*, s. 192-193; Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, s. 44; İsmail Hakkı-Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, s.111-114; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 299; a. mlf, *Anadolu Beylikleri*, TTK yay., Ankara 1988 (4. bs.), s. 163 vd.; Keçiş, *Trabzon Rum İmparatorluğu*, s. 103.

⁶⁶ İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdur*, s. 193.

⁶⁷ Ömer Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ve Yağmalanması", *Osmanlılar Dönemi Sivas Şehri -Makaleler-* içinde, Sivas 2006, s.13.

Timur devrinin diğer kaynaklarında yer almamasına rağmen, Şerefeddin Ali Yezdi'nin eserinde Timur'un Anadolu devletleriyle ilişkileri ile genelde Anadolu'ya ve özelde Sivas'a karşı saldırgan politikasının sebepleri üzerinde durulmuştur.⁶⁸

Timur, kendisini, Cengiz Han ve oğullarının varisi olarak görüyor, Hindistan'dan Anadolu'ya kadar uzanan çok geniş bir bölgenin kendisine ait olduğunu iddia ediyor ve bu ülkeleri zapt etmek istiyordu. Bu bölgelerin zenginlikleri de Timur'u celp eden önemli bir sebepti. Timur'un Anadolu'yu zaptı öncesinde ona boyun eğmeyen ve karşı gelen güçlerden en önemlisi Sivas-Kayseri hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed ve onun ölümünden sonra Sivas-Malatya bölgesine hâkim olan Osmanlı hükümdarı I. Bayezid'dir. Her iki hükümdar da Timur'a karşı bölgesel ittifaklar oluşturmaya çalışan ve Timur'a karşı önemli askerî güçleri olan hükümdarlardır. Kadı Burhaneddin'in ölümü (1398), bilhassa Sivas'ın zaptını kolaylaştıran önemli bir sebep olarak görülmektedir. Ayrıca topraklarını Yıldırım Bayezid'e kaptıran Anadolu beyleri de öçlerinin alınması ve kaybettikleri topraklarına kavuşabilmek amacıyla gerek Sivas gerekse Bayezid üzerine gitmesi hususunda Timur'u tahrik etmişlerdi.⁶⁹

Elçi ve mektup teatilerinden istediği sonucu alamayan Timur, Yıldırım Bayezid üzerine sefere karar verdi. Azerbaycan'daki Arran yaylağından ordusuyla hareket ederek, Erzurum üzerinden 803 yılı Muharrem ayı başında (22.08.1400) Erzincan'ı geçip Sivas'a doğru ilerledi. Yanında Ak-Koyunlu beyi Kara Yülük Osman ve Erzincan beyi Mutahharten de vardı.⁷⁰

Bu sıralarda Sivas'ta, Yıldırım Bayezid'in büyük oğlu Süleyman Çelebi, vali ve komutan olarak bulunuyordu.⁷¹ Timur, kendisinin kalabalık bir orduyla Sivas'a gelmekte olduğunu önceden öğrenen Sivas valisi Süleyman Çelebi'nin şehri, biraz mühimmat ve küçük bir birlik ile Malkoç oğlu Mustafa Bey'e bırakarak şehirden ayrıldığını casusları vasıtasıyla öğrendi. Bu haberin ardından, adamlarından Emîr Süleyman-şah, Emîr Cihanşah ve Emîr Şeyh Nureddin, Sevinçak, Seyyid Hoca Şeyh Ali Bahadır, Dane Hoca gibi beyleri mühim bir kuvvetle Süleyman Çelebi'yi takibe gönderdi. Bu kuvvetler Kayseri civarında Osmanlı kuvvetlerine yetişip onları kılıçtan geçirdikten sonra geri dönüp, Sivas önlerine gelen Timur'un ordusuna iltihak ettiler. Mağlup olan Süleyman Çelebi'nin ise, Bursa'ya doğru gittiği kaynaklarda yer alır.⁷²

Sivas önlerine gelen Timur⁷³, yaptığı incelemeden sonra kalenin 18 günde zapt olunacağını söylemiştir.⁷⁴

⁶⁸ Şerefüddin Ali Yezdi, *Emir Timur (Zafername)*, trc. ve notlar: D. Ahsen Batur, Selenge yay., İstanbul 2013, s. 338-339. Ayrıca bkz.: Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 13-15.

⁶⁹ Yaşar Yücel, *Timur'un Dış Politikasında Türkiye ve Yakındoğu (1393-1402)*, Ankara 1980, s. 13; Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 13-14.

⁷⁰ Nizamüddin Şamî, *Zafername*, trc. Necati Lugal, TTK yay., Ankara 1987 (2. bs.), s. 260-261; Yezdi, *Emir Timur (Zafername)*, s. 339-342.

⁷¹ Levent Kayapınar, "Süleyman Çelebi, Emîr", DİA, c. 38, s. 82-85.

⁷² Yezdi, *Emir Timur*, s. 342; İbn Arabşah, *Acaibu'l-Makdur*, s. 194; İsmail Hakkı-Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, s. 114-115; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 303; Yücel, *Timur'un Dış Politikasında Türkiye ve Yakındoğu (1393-1402)*, s. 81; Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 14-15.

⁷³ İbn Arabşah, Timur'un 17 Zilhicce 802/9 Ağustos 1400 günü Sivas'a geldiğini yazar (*Acaibü'l-Makdur*, s. 195).

⁷⁴ İbn Arabşah, *Acaibü'l-Makdur*, s. 195, 433; Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 15.

O sıralarda müstahkem bir sura ve kalabalık bir nüfusa sahip olan Sivas şehri, mamur ve bakımlıydı. Joseph von Hammer'e göre, yüz binden fazla nüfusa sahipti.⁷⁵

Kalenin metin ve müstahkem olmasına güvenen Sivas'ın Osmanlı komutanı Malkoç oğlu Mustafa Bey, emrindeki az sayıda (4-10 bin) askerle, gerekli tedbirleri alıp, savunmaya hazırlandı. Timur, surların hendek bulunmayan batı tarafının karşısına karargâhını kurmuş ve 803 yılı Muharrem'inin başlangıcında (1400) taarruza başlamıştı.⁷⁶

Sur çevresine kurulan arrade ve mancınıklarla şiddetli bir kuşatma uygulanırken, diğer taraftan lağım kazdırılıp setler yaptırılıyordu. Kazdırılan lağımlar vasıtasıyla istihkâmlar oluşturulmuş ve bu istihkâmlar altına yaklaşık sekiz bin lağımçı girmişti. Açılan lağımlar büyük kazıklar ve tahtalarla desteklenip toprağın kayması önleniyordu. Mancınıklardan atılan taşlar ve yanan maddeler ile burçlarda gedikler açılıp yangın çıkarıldı. Yer altında açılan lağımlar istenilen derinlik ve genişliğe ulaşınca, tahtalar ve kazıklar ateşe verildi. Nihayet surlar büyük gürültülerle yıkılmaya başladı. Çıkan toz-duman ve surda açılan gedikler, şehri savunanlar üzerinde büyük bir tesir yaptı. Muhasaranın 18. günü (803 yılı Muharrem'inin başlangıcı) kale muhafızı Mustafa Bey, şehri teslim etmekten başka bir çare bulamadı. Sivas'ın a'yan, eşraf ve uleması, Mustafa Bey'le birlikte kaleden çıkıp Timur'un huzuruna gelerek kendisinden merhamet dileyip, kaleyi teslim edeceklerini bildirdiler.⁷⁷

Böylece Sivas, Timurlu ordusu tarafından 18 günlük kuşatmadan sonra 803 yılı Muharrem'inde zapt edildi.⁷⁸

Şehirdeki Müslümanlara aman verildi ve ona mukabil fidye-i necat (kurtuluş fidyesi) olarak bir miktar para alındı. Gayrimüslimlerin malları yağma edildi. Timur ve askerlerinin daha önceki şehirlerde yapmış oldukları yağma ve talanların şiddet ve korkunçluğuna bakıldığında, Sivas'taki tüm mal ve servetin yağmalandığı tahmin edilebilir.⁷⁹

Kale komutanı Malkoç oğlu Mustafa Bey hariç olmak üzere, şehri savunan tüm Osmanlı askerlerinin (4 bin kişi) toplu olarak öldürüldüğü kaynaklarda yer almaktadır. Hepsinin gayrimüslim (Ermeni) olduğu belirtilen bu askerler, elleri ve ayakları bağlandıktan sonra diri diri hendeklere atılmışlar ve üzerleri toprakla örtülerek ölüme terk

⁷⁵ Büyük Osmanlı Tarihi, c. I, yay. haz. Mümin Çevik, Milliyet yay., İstanbul 2010, s. 186; Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 15. Osmanlı dönemi Sivas nüfusu hakkında kıyaslama için bkz. Ömer Demirel, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, TTK yay., Ankara 2000, s. 183-187; Demirel, "Sivas", s. 279.

⁷⁶ Şamî, *Zafername*, s. 261; Yezdi, *Emir Timur*, s. 342; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 186; Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 15.

⁷⁷ Şamî, *Zafername*, s. 262; Yezdi, *Emir Timur*, s. 342; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 186; İsmail Hakkı-Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, s. 116; Darkot, "Sivas", s. 572; Yücel, *Timur'un Dış Politikasında Türkiye ve Yakandoğu*, s. 82; Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 15.

⁷⁸ Şamî, *Zafername*, s. 262. Sivas'ın zaptının tarihini, İbn Arabşah (*Acâibu'l-Makdur*, s. 195), 5 Muharrem 803/26 Ağustos 1400; İbn Tagrıberdi (*en-Nücumu'z-Zahire*, s. 353), 26 Ağustos 1400 olarak veriyorlar; İsmail Hakkı-Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, s. 116.

⁷⁹ Yezdi, *Emir Timur*, s. 343; Yücel, *Timur'un Dış Politikasında Türkiye ve Yakın Doğu*, s. 116; Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 16.

edilmişlerdir. Timur, askerleri diri diri toprağa gömdürmekle, kan dökmeyeceğine dair vermiş olduğu sözü tutmuş oluyordu.⁸⁰

Evliya Çelebi, Timur'un Sivas'ı zaptı sırasında, ellerinde "Kelâm-ı İzzet" (Kur'an-ı Kerim) bulunan kırk bin çocuğun onu karşılayıp, canlarının bağışlanmasını dilediklerini, ancak Timur'un onları askerlerinin atları altında çiğneterek öldürttüğünü yazar.⁸¹

Joseph von Hammer'e göre, Timur, hastalıkları başkalarına bulaşmasını diye cüzzamlıları ve cesaretleri örnek alınmasını diye de mert ve cesur insanları öldürtmüştür. Timur'un bundan başka I. Bayezid'in oğlu Ertuğrul'un günlerce sürüklendikten sonra boynunu vurdurmak suretiyle idam ettirdiği Hammer tarafından belirtilir⁸² ise de, İ.H. Uzunçarşılı, Şehzade Ertuğrul'un önceki Kırkdilim muharebesinde maktul düştüğünü söyler.⁸³

Timur, şehir halkından bir kısmını esir alarak kendi memleketine götürmüştü ki, bunlar arasında çok sayıda kadınlar, kızlar ve çocuklar da vardı.⁸⁴

Sivas şehrinin zaptı, demografik, ekonomik ve fizikî açıdan tam bir yıkım oldu. Zira Timur'un kuşatması sırasında –biraz abartılı verilse de- 100.000 civarında bir nüfusa sahip bulunan şehrin, ölenler ve göçenlerden dolayı önemli bir nüfus kaybına uğradığı arşiv kaynaklarından anlaşılıyor. Osmanlılar tarafından yeniden ele geçirilmesinden sonra yapılan ilk tahrir göre, şehir nüfusunun 3.000 ile 5.000 (Müslim-gayrimüslim 567 hane) gibi çok düşük bir sayıya inmiş olması, Timur felaketinin boyutlarını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.⁸⁵

Sivas, XIII. ve XIV. yüzyıllarda doğu-batı, kuzey-güney istikametinde, bilhassa İpek Yolu üzerinde hareketli bir ticaret merkezi olmuş ve zengin bir ekonomik potansiyele ulaşmıştı.⁸⁶ Ancak şehrin Timur ordusu tarafından zaptı ve yağmalanması sırasında ticarî mekânların çoğu tahrip edilmiştir. Şehrin Osmanlılar tarafından ikinci kez fethinin hemen sonrasında başta bedesten olmak üzere, han, hamam ve çarşılar yaptırılmak suretiyle şehir yeniden imar ve iskân edilmeye çalışılmıştır. XV. ve XVI. yüzyıllarda da imar faaliyetleri devam ettirilmiştir.⁸⁷ Ancak yine de şehir hiçbir zaman Timur işgali öncesindeki parlak dönemine yeniden ulaşamamıştır.

Timur felaketinin Sivas üzerindeki bir başka etkisi, şehrin fizikî, mimarî yapısındaki tahribattır. Şehrin etrafındaki surlardan başka, Ulu Cami, Şeyh Çoban

⁸⁰ Şamî, *Zafername*, s. 262; İbn Arabşah, *Acaibü'l-Makdur*, s. 195 (İbn Arabşah, öldürülen askerlerin üç bin kişi olduğunu kaydeder); Yezdî, *Emir Timur*, s. 343; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 186; İsmail Hakkı-Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, s. 117; Yücel, *Timur'un Dış Politikasında Türkiye ve Yakınoğu (1393-1402)*, s. 83.

⁸¹ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 3. Kitap, s. 120; Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 16.

⁸² Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 186.

⁸³ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, Ankara 1982 (4. bs.), s. 305; Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 17.

⁸⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, 303; Yücel, *Timur'un Dış Politikasında Türkiye ve Yakın Doğu*, s. 82-83; Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 17-18.

⁸⁵ Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri –Makaleler-*, s. 183-185; a. mlf, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ..", s. 17.

⁸⁶ Turan, "Sivas Şehri", s. 195-215; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, E yay., İstanbul 1979, s. 261-337; Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 18

⁸⁷ Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 18.

Zaviyesi, Çifte Minareli Medrese gibi eserlerin de tahrip edildiği kaynaklarda zikredilmektedir.⁸⁸

Timur'un Sivas'ı tahribi ve tarihi, Ebced hesabıyla şu beyitte ifade edilmiştir:

Şud harâb ez âteş-i ceş-i Timur,

Der şuhûr-ı sâl-i târiheş harab [H. sene: 803]⁸⁹.

Şehrin bu felaketine dair hatıra, durumdan çok müteessir olan Yıldırım Bayezid'e atfedilen, "Çal çoban çal! Ertuğrul gibi oğlun mu öldü, Sivas gibi kalen mi yıkıldı?" cümlesiyle zamanımıza kadar intikal etmiştir.⁹⁰

Halkın hafızasında ise, "sana bir iş edeyim ki, Timur Sivas'a yapmamış ola (sana öyle bir kötülük yapayım ki, Timur Sivas'a yapmamış olsun)" ifadesi bir deyiş olarak kalmıştır.⁹¹

Tüm kaynaklar, Timur'un, Sivas'ın zaptı sırasında Anadolu beyliklerine ve Memlûklü Devleti'ne gözdağı vermek amacı ile son derece sert ve acımasız davrandığını kabul etmektedir. Timur'un böyle davranmasında Ak-Koyunlu beyi Kara Yülük Osman ve Erzincan emîri Mutahharten'in kışkırtma ve telkinlerinin de önemli bir payı olmalıdır.⁹² Çünkü her ikisinin de Sivas şehrine ve halkına Kadı Burhaneddin zamanından beri tarihî bir kinleri olduğu görülüyor.⁹³

Sivas'ın uğradığı felaketten çok müteessir olan I. Bayezid, hazırlıksız olması sebebiyle derhal mukabele edememiş ve Timur'un daha içeri gideceğini tahmin ederek onu karşılamak için Kayseri'ye gelip beklemişti. Fakat Sivas'a yaptıklarıyla Osmanlılara ağır bir darbe vuran Timur, Sivas önünden çekilip Malatya, Elbistan üzerinden Suriye'ye yürüdü.⁹⁴

Timur, Ankara savaşına giderken ve dönerken, Sivas önünde konaklamış, ordusuna resm-i geçit yaptırmıştır (1402, 1403). Fakat bu gelişlerinde şehre girmediği anlaşılıyor.⁹⁵

Ankara Savaşı'ndan sonra harap durumdaki Sivas, Kadı Burhaneddin'in damadı olması muhtemel Mezid Bey'in elinde bulunuyordu. Mezid Bey, hâkimiyet sahasını genişletmek amacıyla harekete geçince, Amasya'da bulunan Çelebi Mehmed, kendi kumandanlarından Bayezid Paşa'yı onun üzerine gönderdi. Mezid Bey, Sivas'ta şiddetli bir müdafaa savaşından sonra teslim olmuştur. Mezid Bey'in Sivas'taki hâkimiyetinin beş yıl (1402-1407) devam ettiği belirtiliyor.⁹⁶

⁸⁸ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, yay. haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bak. Yay., c. I, Ankara 1999 (4. bs.), s. 235-236; Demirel, *Sivas Şehir Hayatı*, s. 18, 70; Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 18.

⁸⁹ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 3. Kitap, s. 121; İ. Hakkı-R. Nafiz, *Sivas Şehri*, s. 96; Turan, "Sivas Şehri", s. 213-214; Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 18.

⁹⁰ Turan, "Sivas Şehri", s. 214; Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 19.

⁹¹ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, 3. Kitap, YKY, İstanbul 1999, s. 120; Darkot, "Sivas", s. 572; Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 19.

⁹² Esterabadî, *Bezm u Rezm*, s.445; İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdur*, s. 193.

⁹³ Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 20.

⁹⁴ İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdur*, s.196-197; Yezdi, *Emir Timur (Zafername)*, s. 343; Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 19.

⁹⁵ Şamî, *Zafername*, s. 301-302; Yezdi, *Emir Timur*, s. 386, 387, 388, 412.

⁹⁶ Amasya'ya Çelebi Mehmed'in huzuruna getirilen ve hayatı bağışlanan Mezid Bey, uzun yıllar boyunca Osmanlı Devleti hizmetinde bulunmuştur (Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ: Neşri Tarihi*, c. I, yay.: Faik Reşit Unat-

Mezid Bey'in elinden alınan Sivas, yeniden inşa, tahkim ve iskân edildi. Sivas'ın harap halde bulunan kalesi, Sultan Çelebi Mehmed tarafından 821/1418 yılında Ak Bey eliyle tamir ve ihya edilmiştir.⁹⁷ Osmanlı yönetimi zamanında Sivas, beylerbeylik merkezi yapılmıştır.⁹⁸

Osmanlı-Ak-Koyunlu mücadelesi sırasında, Ak-Koyunlu şehzadesi Yusufça Mirza komutasındaki bir Ak-Koyunlu ordusu 877/1472 yılında Sivas ve Tokat'ı tahrip edip yağmalamış idi. Ertesi yıl Otluk-Beli zaferinden (11 Ağustos 1473) sonra, Sivas, doğudan gelecek tehlikelerden hemen hemen kesin olarak kurtuldu.⁹⁹ Zira Osmanlı sınırlarının Doğu Anadolu'ya doğru genişlemesi dolayısıyla, Sivas, bundan sonra bir yurt içi kale ve şehir durumuna gelmiştir.

8. Sivas Surları ve Kalesi

Dış güçlerin dikkat ve düşmanlığını çeken, birçok defa saldırı ve işgale uğrayan Sivas'ın savunma sistemi ve askerî mimarîsi hakkında da kısa bilgi vermek faydalı olacaktır.

İlk ve Orta Çağ şehirlerinin ortak özelliklerinden birisi, etraflarının surlarla çevrili olmasıdır. Böyle şehirlerin nüvesini teşkil eden bir de iç kaleleri vardır. Bu tip şehirlere “*kale-şehir*” de denmektedir. Sivas'ın da önce bir kale olarak inşa edildiği, sonra şehir haline geldiği anlaşılıyor. Sivas kalesinin Roma-Bizans döneminde mevcut olduğu bilinmektedir. Merkezdeki iç kale¹⁰⁰ etrafında oluşan Sivas şehrinin dışının da boydan boya bir surla çevrili olduğu anlaşılıyor.¹⁰¹

1059 yılında Türklerin saldırı ve işgaline uğrayan Sivas'ın bu tarihlerde suru yoktu. Bu nedenle Türkler şehre kolay girmişlerdi.¹⁰² Danişmend Gazi, Malazgirt zaferinden sonra başlatılan fetihler sırasında Sivas'a geldiğinde şehri harap bir halde buldu. Çünkü İmparator Romanos Diogenes, kısa bir süre önce Malazgirt'e giderken şehri tahrip ettirmişti (1071). Danişmend Gazi, fazla bir mukavemetle karşılaşmadan Sivas'a girdi. Şehri imar ve inşa ederek kendisine merkez yaptı.

Araştırmacıların çoğu Selçuklu dönemi Sivas'ının, Bizans “*Sebasteia*”sı üzerinde mi, yoksa başka bir yerde mi kurulduğunun kesin olarak bilinmediğini söylemektedirler. Bunun nedeni, istilanın bir sonucu olarak, Bizans Sivas'ının büyük ölçüde veya tamamen

Mehmed A. Köymen, TTK yay., Ankara 1995 (3. bs.), 402-407; Hoca Sadettin Efendi, *Tacî't-Tevarih*, c. I, s. 316-319.; Darkot, “Sivas”, s. 572-573; Demirel, “Sivas”, s. 279.

⁹⁷ Darkot, “Sivas”, s. 573.

⁹⁸ Hoca Sadettin Efendi, *Tacî't-Tevarih*, c. I, s. 319; Oğuz Ceylan, *Sur ve Kaleleri ile Tarihte Sivas*, Sivas 1996 (2. bs.), s. 19; Selahattin Döğüş, “Beylikler Döneminde Sivas'ın Sosyo-Ekonomik Durumu”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 29 Eylül-01 Ekim 2005, Sivas 2006, s. 387.

⁹⁹ Darkot, “Sivas”, s. 573

¹⁰⁰ Osmanlılar döneminde iki iç kalesi olduğu kaydediliyor (Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 3. Kitap, s.121, 122; Turan, “Sivas Şehri”, s. 210).

¹⁰¹ Ömer Demirel, “Osmanlı Dönemi Sivas Şehrinde Sur, Saray, Mahalleler ve Sosyo-Kültürel Eserler”, *Osmanlılar Dönemi Sivas Şehri –Makaleler-* içinde, Sivas, 2006, s. 38.

¹⁰² Urfalı Mateos, Urfalı Mateos Vekayinamesi, s. 110-111; Darkot, “Sivas”, s. 570; Turan, “Sivas Şehri”, s. 199; a. mlf, *Selçuklular Tarihi*, s. 153; a. mlf, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 18; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 56-57; Tezcan, “XI. Yüzyıl Başlarında ...”, s.131-134; Kesik, “Danişmendliler Zamanında Sivas (1071-1175)”, s. 108.

tahrip olmuş olabileceği ile açıklanmaktadır. Kentin Türk döneminde neredeyse tamamıyla yeniden inşa edildiği düşünülmektedir.¹⁰³

Türkiye Selçuklu sultanları, savaşlar sebebiyle yıkılan veya zamanla yıpranan şehir surlarını ve kaleleri tamir ettirmekte idiler. Selçuklulardan Osmanlılara kadar varlığını muhafaza eden Sivas surlarının I. Alaeddin Keykubad tarafından yaptırıldığını devrin kaynakları göstermektedir. Moğol istilası karşısında I. Alaeddin Keykubad, kendi has hazinesinin yanı sıra, devlet erkânı ve ümeranın da malî ve işgücü katılımıyla Konya, Kayseri ve Sivas surlarını yaptırmıştı. Sivas kalesi ve surlarının inşası 621/1224 yılında tamamlanmıştır. Çeşitli kaynakların ifadesine göre surlar, iki-üç arşın büyüklüğünde kesme taşlardan yapılmıştı ve yüksekliği de 20 m. idi.¹⁰⁴ Surlar, kuzey, doğu ve güneyden büyük hendeklerle çevrilmiş ve içi su doldurulmuştu. Bu, düşmanın muhasarasını ve zaptını zorlaştırmak için yapılmıştı.¹⁰⁵

Selçuklulardan sonra Sivas surları ve kapıları Timur tehlikesine karşı Kadı Burhaneddin tarafından tamir ve tahkim ettirildi (1388). Surların üç tarafına hendek kazılıp su dolduruldu.¹⁰⁶

Sivas, Kadı Burhaneddin'in ölümünden kısa bir süre sonra Osmanlı hâkimiyetine geçti. Sivas kalesinin metin ve müstahkem olmasına güvenen Osmanlı komutanı Malkoç oğlu Mustafa Bey, emrindeki az sayıda askerle savunmaya hazırlandı. Diğer taraftan Timur, surların hendeği bulunmayan batı tarafının karşısına karargâhını kurdu ve hücumla başladı. Bu tarihlerde Sivas surlarının yedi kapısı vardı. Sivas surlarının kuzey ve güney tarafındaki hendek, lağım açılmayacak kadar derindi.¹⁰⁷

Sivas düştükten sonra Timur, kalenin yıkılmasını emretti. Kale bir anda yerle yeksan edildi.¹⁰⁸ Timur'un zaptı ve tahribi sırasında surların yanı sıra Ulu Cami, Şeyh Çoban Zaviyesi, Çifte Minareli Medrese gibi eserler de tahrip edilmiştir.¹⁰⁹

Sivas surları, Çelebi Mehmed zamanında Akbey adlı bir kumandan tarafından tamir edilmiştir. Bu tamiratı gösteren iç kale kitabesinin tarihi 821/1418'dir.¹¹⁰

¹⁰³ Turan, "Sivas Şehri", s. 199; Y. Özgüven-S. Doyduk, "Selçuklu İzleri Üzerinden Sivas Kentsel Gelişiminin Okunması", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 29 Eylül-01 Ekim 2005, Sivas 2006, s. 492.

¹⁰⁴ Sivas surlarının yüksekliği ve genişliği hakkında farklı kayıtlar da vardır. Bkz.: Yezdi, *Emîr Timur*, s. 342; Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 3. Kitap, s. 121-123; Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 10-15; a. mlf, "Osmanlı Dönemi Sivas Şehrinde Sur, ...", s. 38.

¹⁰⁵ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâyye*, c. I, s. 271-274; *Tarih-i Al-i Selçuk [Anonim Selçukname]*, s. 45; Hamdullah Müstevfî-i Kazvinî, *Nüzhetü'l-Kulûb*, nşr. M. Debir Siyakî, Tahran 1336/1958, s. 109-110, 113-114; İ. H. Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 151-155; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 331-333, 340; a. mlf, "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", s. 210; Uyumaz, *Sultan I. Alaeddin Keykubad Devri*, s. 26-27; Tufantoz, "Selçuklular Çağında Sivas'ın Stratejik ve Ekonomik Önemi", s. 148-149; Kaya, "Selçuklular Döneminde Sivas'taki Zanaatkarlar ve Sanatkarlar", s. 418; Demirel, "Osmanlı Dönemi Sivas Şehrinde Sur, ...", s. 38.

¹⁰⁶ Esterabadî, *Bezm u Rezm*, s. 433; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed", *Belleten*, c. XXXII, sayı: 126, 1968, s. 191-245; Demirel, "Osmanlı Dönemi Sivas Şehrinde Sur ..." 38; a. mlf, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 15.

¹⁰⁷ Şamî, *Zafername*, s. 261-262; Yezdi, *Emîr Timur*, s. 342; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. S. 186; Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 15.

¹⁰⁸ Yezdi, *Emîr Timur*, s. 343.

¹⁰⁹ Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, c. I, s. 236; Demirel, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatı*, s. 18, 70; Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ...", s. 18.

Timurlu tarihçisi Şerefeddin Ali Yezdi, dünyanın en müstahkem şehri olan Sivas surlarının Timur tarafından tamamen yıkıldığını yazar¹¹¹ ise de Evliya Çelebi'nin tasviri bu tahribin mübalağalı olduğunu gösterir. Esasen Anadolu'da süratli hareket etmeye mecbur olan Timur'un bu kadar büyük tahrip yapmak için zamanı da kâfi değildi. XIX. asırda Sivas'a gelen Avrupalı seyyahlar, kale ve surların kısmen mevcut olduğunu görmüşler ve bunu eserlerinde belirtmişlerdir. Bu asırdan sonra tamamıyla yıkılan kale ve surlardan bugün bir iz bile kalmamıştır.¹¹²

Günümüzde ise, Sivas surları ve kalesinden, sadece hafriyat çalışmalarında toprak altından çıkarılan kesme büyük taşlar ile bazı eski evlerin temellerinde yer alan -daha önce kale duvarlarından alınıp götürülmüş- blok sur taşları kalmıştır.¹¹³

Sonuç

Sivas, tarihinin en parlak dönemini Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beylikleri zamanında yaşamıştır. O dönemlerde Sivas şehri, Selçuklu Türkiye'sinin büyük medeniyet merkezlerinden biri idi. Türklerin Anadolu'yu fetih ve vatan yapmalarından sonra Danişmendlilerin merkezi oldu. Sonra Türkiye Selçuklu sultanlarının Konya'dan sonra, ikinci bir payitaht vazifesini gördü. Sivas, aynı zamanda ticarî ve iktisadî mevkii ve büyüklüğü dolayısıyla, bütün Türkiye şehirlerine üstün bir durumda bulunuyordu. Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışından sonra Anadolu'da meydana gelen siyasî buhran, medenî ve iktisadî hayat üzerinde ağır tesirler yapmış olmakla beraber, Sivas şehri XV. asır başlarında Timur'un işgal ve tahribine kadar önemini muhafaza etti.¹¹⁴

¹¹⁰ Darkot, "Sivas", s. 573, Demirel, *Osmanlı Vakıf-Şehir*, s. 16-17; a. mlf, "Osmanlı Dönemi Sivas Şehrinde Sur ...", s. 39.

¹¹¹ Yezdi, *Emir Timur (Zafername)*, s. 343.

¹¹² Turan, "Sivas Şehri", s. 210-211.

¹¹³ Demirel, "Osmanlı Dönemi Sivas Şehrinde Sur ...", s. 38, 39.

¹¹⁴ Turan, "Sivas Şehri", s. 197, 213.

Kaynaklar

- Aksarayî, Kerimüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, TTK yay., Ankara 2000.
- Alptekin, Coşkun, “Türkiye Selçukluları”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. VIII, İstanbul 1989, s. 209-382.
- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı yay., İstanbul 2002 (2. bs.).
- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, trc. Yıldız Moran, İstanbul 1979.
- Ceylan, Oğuz, *Sur ve Kaleleri ile Tarihte Sivas*, Sivas 1996 (2. bs.).
- Çakmak, M. Ali, *Kösedağ Savaşı*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992.
- Çay, Abdulhaluk, *Anadolu’nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası: Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıkbeli (Myriokefalos) Zaferi (17 Eylül 1176)*, Ankara 1984.
- Darkot, Besim, “Sivas”, *İA*, c. X, s. 569-577.
- Demir, Mustafa, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri*, Sakarya Kitabevi yay., Sakarya 2005.
- Demirel, Ömer, “Osmanlı Dönemi Sivas Şehrinde Sur, Saray, Mahalleler ve Sosyo-Kültürel Eserler”, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri –Makaleler-* içinde, Sivas 2006, s. 37-65.
- Demirel, Ömer, “Sivas’ın Timur Tarafından Zaptı ve Yağmalanması”, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri –Makaleler-* içinde, Sivas 2006, s. 13-21.
- Demirel, Ömer, “Sivas”, *DİA*, c. XXXVII, s. 278-282.
- Demirel, Ömer, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, TTK yay., Ankara 2000.
- Demirkent, Işın, “Bizans”, *DİA*, c. VI, s. 230-244.
- Dirimtekin, Feridun, “Selçukluların Anadolu’da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan İki Zafer”, *Malazgirt Armağanı*, TTK yay., Ankara 1993 (2. bs.), s. 231-258.
- Döğüş, Selahattin, “Beylikler Döneminde Sivas’ın Sosyo-Ekonomik Durumu”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, 29 Eylül-01 Ekim 2005*, Sivas 2006, s. 381-388.
- Erdem, İlhan, “Türkiye Selçuklu-İlhanlı İlişkilerinde Sivas”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, 29 Eylül-01 Ekim 2005*, Sivas 2006, s. 65-82.
- Esterabadî, Aziz b. Erdeşir, *Bezme u Rezm: Eğlence ve Savaş*, çev. Mürsel Öztürk, TTK yay., Ankara 2014.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 3. Kitap, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 1999.
- Galtsyan, A. G., *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, çev. İlyas Kamalov, İstanbul 2005.
- Geyikoğlu, Hasan, “Moğollar’ın Selçuklular’dan Sonra Anadolu’ya Hâkim Olma Faaliyetleri ve Karanbük Savaşı”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 52, Haziran 2014, s. 95-112.

- Geyikoğlu, Hasan, *Doğu Anadolu'da Harezşahlar*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1992.
- Göde, Kemal, *Eratnalılar (1327-1381)*, TTK yay., Ankara 1994.
- Göde, Kemal, "Eratnalılar Devrinde (1327-1381) Sivas", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 29 Eylül-01 Ekim 2005, Sivas 2006, s. 39-45.
- Gökhan, İlyas, "XIV. Yüzyılın İlk Yarısında Memluk Devleti'nin Anadolu Politikası ve Eretna Bey'le Olan İlişkileri", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 29 Eylül-01 Ekim 2005, Sivas 2006, s. 83-96.
- Gregoy Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, c. II, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK yay., Ankara 1987 (2. bs.).
- Grousset, Rene, *Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi*, çev. Sosi Dolanoğlu, Aras yay., İstanbul 2005.
- Halil Edhem, *Düvel-i İslamiye*, İstanbul 1927.
- Halil Edhem, *Kayseriye Şehri*, İstanbul 1334.
- Hamdullah Müstevfi Kazvinî, *Nüzhetu'l-Kulûb*, nşr. M. Debir Siyakî, Tahran 1336/1958.
- Hammer Purgstall, Joseph von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. I, yay. haz.: Mümin Çevik, Milliyet Yay., İstanbul 2010.
- Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, c. I, sadeleştiren: İsmet Parmaksızoğlu, KBY, Ankara 1999 (4. bs.).
- Honigmann, Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, trc. Fikret Işıltan, İstanbul 1970.
- İbn Arabşah, *Acâibü'l-Makdûr fî Nevâib-i Timur (Bozkırdan Gelen Belâ)*, trc. D. Ahsen Batur, Selenge yay., İstanbul 2012.
- İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâiyye*, trc. Mürsel Öztürk, KBY, c. I, II, Ankara 1996.
- İbni Tagrıberdi, *en-Nücûmu'z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, trc. D. Ahsen Batur, Selenge yay., İstanbul 2013.
- İsmail Hakkı-Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, haz. Recep Toparlı, Sivas 1997.
- İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler*, nşr. Osman Turan, TTK yay., Ankara 1984 (2. bs.).
- Kaya, Selim, "Selçuklular Döneminde Sivas'taki Zanaatkarlar ve Sanatkarlar", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 29 Eylül-01 Ekim 2005, Sivas 2006, s. 414-427.
- Kayapınar, Levent, "Süleyman Çelebi, Emîr", *DİA*, c. XXXVIII, s. 82-85.
- Kaymaz, Nejat, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Giyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, TTK yay., Ankara 2009.
- Keçiş, Murat, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*, TTK yay., Ankara 2013.
- Kesik, Muharrem, "Danişmendliler Zamanında Sivas (1071-1175)", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 29 Eylül-01 Ekim 2005, Sivas 2006, s. 108-120.
- Kesik, Muharrem, *Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu'nun Fâtihleri*, İstanbul 2017.
- Kesik, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi: Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK yay., Ankara 2003.

- Kırzioğlu, Fahreddin, *Kars-Arpaçayı Boyları Eski Merkezi Anı Şehri Tarihi (1018-1236)*, Ankara 1982.
- Konukçu, Enver, “Moğol Noyanları, Kayılar ve Sivas”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 29 Eylül-01 Ekim 2005, Sivas 2006, s. 52-65.
- Konyalı, İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964.
- Köymen, Mehmet Altay, “Anadolu’nun Fethi”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 1961, Ankara 1962, s. 91-122.
- Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma: Neşri Tarihi*, c. I, nşr. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen, TTK yay., Ankara 1995 (3. bs.).
- Müneccimbaşı, *Camiü’-d-Düvel, c. II: Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, trc. Ali Öngül, İzmir 2001.
- Nizamüddin Şamî, *Zafername*, trc. Necati Lugal, TTK yay., Ankara 1987 (2. bs.).
- Ocak, Ahmet Yaşar, *XIII. Yüzyılda Anadolu’da Baba Resul (Babaîler) İsyanı ve Anadolu’nun İslamlaşması Tarihindeki Yeri*, Dergâh yay., İstanbul 1980.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Babaîler İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu’da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, Dergâh yay., İstanbul 1996.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Ortaçağlar Anadolu’sunda İslam’ın Ayak İzleri: Selçuklular Dönemi, Makaleler-İncelemeler*, İstanbul 2011.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, trc. Fikret İşıltan, TTK yay., Ankara 1981.
- Öngül, Ali, *Selçuklular Tarihi, c. II: Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, Çamlıca yay., İstanbul 2014 (2. bs.).
- Özaydın, Abdulkerim, “Danişmend Gazi”, *DİA*, c. VIII, s. 467-469.
- Özaydın, Abdulkerim, “Danişmendliler”, *DİA*, c. VIII, s. 469-474.
- Özaydın, Abdulkerim, “Danişmendliler”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. VIII, İstanbul 1992, s. 121-140.
- Özaydın, Abdulkerim, “Kadı Burhaneddin”, *DİA*, c. XXIV, s. 74-75.
- Özaydın, Abdulkerim, “Kılıcarslan II”, *DİA*, c. XXV, s. 399-403.
- Özgüven, Yekta – Senem Doyduk, “Selçuklu İzleri Üzerinden Sivas Kentsel Gelişiminin Okunması”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, 29 Eylül-01 Ekim 2005*, Sivas 2006, s.490-500.
- Ramsay, W. M., *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş, MEB yay., İstanbul 1960.
- Reşiduddin, *Camiü’t-Tevarih*, nşr. Ahmet Ateş, Ankara 1960.
- Schiltberger, Johannes, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, çev. Turgut Akpınar, İstanbul 1997.
- Sevim, Ali, *Anadolu’nun Fethi*, TTK yay., Ankara 1993 (2. bs.).
- Sobernheim, M., “Memlûkler”, *İA*, c. VII, s. 689-692.
- Spuler, Bertold, *İran Moğolları: İlhanlılar Devri, 1220-1350*, çev. Cemal Köprülü, TTK yay., Ankara 1987 (2. bs.).
- Suryani Mihail, *Suryani Patrik Mihail’in Vakainamesi, İkinci Kısım (1042-1195)*, çev. H.D. Andreasyan, Ankara 1944, TTK Ktp., gayrimatbu nüsha.
- Sümer, Faruk – Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, TTK yay., Ankara 1988.
- Sümer, Faruk, “Anadolu’da Moğollar”, *SAD*, c. I, 1969, Ankara 1970, s. 1-147.

- Sümer, Faruk, “İğdiş”, *DİA*, c. XXI, s. 524-525.
- Sümer, Faruk, “Kösedağ Savaşı”, *DİA*, c. XXVI, s. 272-273.
- Sümer, Faruk, “Mesud I”, *DİA*, c. XXIX, s. 339-342.
- Şerefüddin Ali Yezdi, *Emir Timur (Zafername)*, trc. ve notlar: D. Ahsen Batur, Selenge yay., İstanbul 2013.
- Taneri, Aydın, “Celâleddin Harizmşah”, *DİA*, c. VII, s. 248-250.
- Taneri, Aydın, *Celâlî' d-dîn Harizmşah ve Zamanı*, KBY, Ankara 1977.
- Tarih-i Âl-i Selçuk der Anatoli [Anonim Selçukname]: Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, c. III, nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara 1952.
- Tezcan, Mehmet, “XI. Yy. Başlarında Ermenilerin Doğu roma Tarafından Bölgeye Göçürülmesi ve Selçuklu Fethi Döneminde Sivas”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 29 Eylül-01 Ekim 2005, Sivas 2006, s. 121-140.
- Tufantoz, Abdurrahim, “Selçuklular Çağında Sivas'ın Stratejik ve Ekonomik Önemi”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 29 Eylül-01 Ekim 2005, Sivas 2006, s. 141-155.
- Turan, Osman, “Keyhüsrev II”, *İA*, c. VI, s. 620-629.
- Turan, Osman, “Kılıç Arslan II”, *İA*, c. VI, s. 688-703.
- Turan, Osman, “Selçuklular Zamanında Sivas Şehri”, *Selçuklular ve İslamiyet içinde*, İstanbul 1980, s. 197-215.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2003 (8. bs.).
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat, İstanbul 1971.
- Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Turan Neşriyat, İstanbul 1973.
- Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, TTK yay., Ankara 1988 (2. bs.).
- Uçar, Şahin, *Anadolu'da İslam-Bizans Mücadelesi*, İşaret Yay., İstanbul 1990.
- Umar, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1999 (2. bs.).
- Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. H.D. Andreasyan; notlar: Edouard Dularier-M.H. Yınanç-çeviren, TTK yay., Ankara 1987 (2. bs.).
- Uyumaz, Emine, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, TTK yay., Ankara 2003.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Eratna”, *İA*, c. IV, s. 309.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed”, *Bellekten*, c. XXXII/sayı:126, 1968, s. 191-245.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti”, *Bellekten*, s. 126, 1968, s. 161-189.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri*, TTK yay., Ankara 1988 (4. bs.).
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, TTK yay., Ankara 1982 (3. bs.).
- Üremiş, Ali, *Türkiye Selçukluları'nın Doğu Anadolu Politikası*, Babil yay., Ankara 2005.
- Yınanç, Mükrimin Halil, “Celaleddin Harzemşah”, *İA*, c. III, s. 49-53.
- Yınanç, Mükrimin Halil, “Danişmendliler”, *İA*, c. III, s. 468-479.
- Yınanç, Mükrimin Halil, “Erzurum (Tarih)”, *İA*, c. IV, s. 345-353.

- Yınanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, I, Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944.
- Yiğit, İsmail, "Memlükler", *DİA*, c. XXIX, s. 90-97.
- Yınanç, Refet, *Dulkadir Beyliği*, TTK yay., Ankara 1989.
- Yücel, Yaşar, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, c. II, TTK yay., Ankara 1991 (2. bs.).
- Yücel, Yaşar, *Timur'un Dış Politikasında Türkiye ve Yakındoğu (1393-1402)*, Ankara 1980.
- Zahirüddin Nişaburî, *Selçukname*, Tahran 1332 H.Ş.